

Construction and validation of the Social Dialogue Concept Questionnaire Using exploratory and confirmatory factor analysis methods

Mohammad Bagher Alizadeh Aghdam^{*}, Tavakkol Aghayari Hir^{}**

Zahra Delavarghavam^{*}**

Abstract

Social dialogue can be described as one of the main manifestations of democracy in a society, but the meaning that this important social concept carries with it is something beyond the exchange of opinions, and that is the "effectiveness of social dialogue" or, in other words, the degree of its "impact". In the following article, the concept of social dialogue has been measured in the mutual relationship (or correlation) of two specific areas. Therefore, an attempt has been made to measure the conceptual space of the term social dialogue in the two dimensions of "private sphere" and "public sphere" according to the theory of Jürgen Habermas, using appropriate terms. The statistical population of the research is the citizens of Ardabil city and the sampling method is stratified. To examine the validity of the items in measuring the concept of social dialogue, first the principal component analysis method and then the first-order confirmatory factor analysis were performed. The results of the estimates using these two methods indicate that 17 items out of 22 items are suitable for measuring the constructs. The RMSEA of the structural model of the concept is also 0.092.

Keywords: Construction and validation, social dialogue, principal component analysis, and first-order confirmatory factor analysis.

^{*} Full Professor, Department of Social Sciences, Faculty of Law and Social Sciences, University of Tabriz, m.alizadeh@tabrizu.ac.ir

^{**} Associate Professor, Department of Social Sciences, Faculty of Law and Social Sciences, University of Tabriz, t.aghayari@tabrizu.ac.ir

^{***} PhD Candidate in Economic and Development Sociology, Faculty of Law and Social Sciences, University of Tabriz (Corresponding Author), zdelavarghavam1@gmail.com

Date received: 11/01/2025, Date of acceptance: 12/04/2025

Introduction

Social dialogue, as an effective tool for strengthening social cohesion, plays a significant role in reducing conflicts and fostering mutual understanding in diverse societies. Relying on Habermas's theory, this study aims to examine and assess the concept of dialogue within both private and public spheres. An analysis of the country's cultural, political, and managerial context reveals that the lack of a dialogue-oriented culture at various levels has led to a decline in the effectiveness of participatory mechanisms. The main objective of this article is to design and validate a standardized questionnaire to measure adherence to the culture of social dialogue. The shortage of localized and reliable instruments in this field highlights the necessity of developing such a tool within a theoretical framework and through a quantitative methodology.

Materials & Methods

In order to design a standardized scale for measuring social dialogue, an initial questionnaire was reviewed and revised by sociology experts. The revised version was then randomly distributed among 30 participants. Based on the variance of the dependent variable, the initial sample size was estimated at 438. However, to increase statistical precision, reduce sampling error, and improve sample representativeness, the final sample size was increased to 510 participants. A stratified sampling method was used, in which the city of Ardabil was divided into three strata (upper, middle, and lower) based on socio-economic indicators, and then further subdivided into 13 sub-regions. Missing data were replaced using linear regression following an exploratory factor analysis.

In the theoretical section, the concepts of the private and public spheres in Habermas's theory are identified as the two main dimensions of social dialogue. The private sphere, grounded in the concept of the "lifeworld," refers to intra-group and familial interactions where freedom of expression, respect for opposing views, and open exchange of ideas are emphasized. In contrast, the public sphere serves as a space for civic engagement, expressing individual viewpoints within institutions, monitoring governmental performance, and influencing policymaking. To assess these two dimensions, 22 items were developed—7 related to the private sphere and 15 to the public sphere.

Discussion & Result

In this study, after designing the items based on Habermas's theory regarding the public and private spheres of dialogue, the data collected through the questionnaire were analyzed using Principal Component Analysis (PCA) and Confirmatory Factor Analysis (CFA). The initial exploratory analysis was conducted using both Varimax and Oblimin rotations, which yielded similar results. Based on eigenvalues and factor loadings, three items (8, 9, and 10) that loaded onto an unrelated component and had lower factor loadings were removed.

Following the removal of these items, the cumulative variance explained increased, and the two-dimensional structure proposed by Habermas (public and private spheres of dialogue) became more distinct. The results of the initial confirmatory factor analysis indicated that the RMSEA fit index exceeded the recommended threshold; therefore, based on modification indices, two additional items (2 and 12) were excluded to achieve a more optimal model. The final model, consisting of 17 items, demonstrated an acceptable fit, and all items had T-values greater than 1.96, indicating their significant contribution to measuring their respective constructs.

Furthermore, the correlation between the public and private spheres of dialogue was positive and moderate in strength (0.29), indicating a reciprocal relationship between these two domains within the structure of social dialogue. The final analysis also revealed that the mean score for the private sphere of dialogue (3.9) was higher than that of the public sphere (2.6); in other words, free and effective interaction was of higher quality in private settings compared to public ones. This finding highlights the need to strengthen the foundations for public participation.

Conclusion

In this research, after designing and evaluating the items of the "Social Dialogue" variable based on Jürgen Habermas's theory of the public and private spheres, the data refinement process was carried out in several stages. In the first step, principal component analysis with various rotations was employed to examine the conceptual structure of the items, and inconsistent items (8, 9, and 10) were removed. Subsequently, missing data were managed using linear regression, and confirmatory factor analysis was performed. Based on the fit indices, the removal of two additional items (2 and 12) led to a significant improvement in the model. The final model consists of 17 items across two dimensions: the private sphere (6 items) and

the public sphere (11 items), demonstrating a good fit. Additionally, a positive and significant correlation with moderate strength was observed between these two dimensions. Finally, the comparison of means indicated that social dialogue in the private sphere is in a more favorable condition compared to the public sphere.

Bibliography

- Alikhah, F. (1997). Communicative action and language in Habermas's thought. *Rahbord Journal*, (13). [in Persian]
- Balandier, Georges, (1974), *Gurvitch*, Translated by M.A. Thompson and K.A. Thompson, New York: Harper and Row.
- Bostani, M., & Pouladi, K. (2017). An examination of the components constituting the public sphere in Habermas's thought. *Political Science Quarterly*, 13(38), 21–42. [in Persian]
- Brandel Noa, B.Schwarz Baruch, Cedar Talli, J. Baker Michael, M. Bietti Lucas, Pallarès Gwen & Détiennne Françoise (2024), Dialogue on ethics and ethics of dialogue: an exploratory study, *European Journal of Psychology of Education*. <https://doi.org/10.1007/s10212-024-00856-z>
- Carter, N. (2007). *The Politics of the Environment* (2nd ed.). Cambridge: Cambridge University Press.
- Compston, Hugh. 1994. "Union Participation in Economic Policy-Making in Austria, Switzerland, The Netherlands, Belgium and Ireland, 1970-1992" in *West European Politics*, vol. 17, pp. 123-145.
- Compston, Hugh. 1995a. "Union Participation in Economic Policy-Making in France, Italy, Germany, and Britain, 1970-1993" in *West European Politics*, vol. 18, pp. 314-339.
- Compston, Hugh. 1995b. "Union Participation in Economic Policy-Making in Scandinavia, 1970-1993" in *West European Politics*, vol. 18, pp. 98-115.
- Davari Ardakani, R. (1978). *The current state of thought in Iran*. Tehran: Soroush Publications. [in Persian]
- Engle, R. A., & Conant, F. R. (2002). Guiding principles for fostering productive disciplinary engagement: Explaining an emergent argument in a community of learners classroom. *Cognition and Instruction*, 20(4), 399–483. https://doi.org/10.1207/S1532690XCI2004_1
- F. C. von Savigny, *System des heutigen römischen Rechts*, vol. 1 (Berlin, 1840), sec. 53. [For an English translation, see Savigny, *System of the Modern Roman Law*, vol. 1, trans. W. Holloway (Madras, 1867). Trans.].
- Habermas Jürgen (1991), *The Structural Transformation of the Public Sphere, An Inquiry into a Category of Bourgeois Society*, translated by Thomas Burger, with the assistance of Frederick Lawrence, The MIT Press, Cambridge, Massachusetts
- Habermas, J. (2013). *The structural transformation of the public sphere* (J. Mohammadi, Trans.). Tehran: Afkar Publishing. [in Persian]

467 Abstract

- Habermas, Jürgen. Between Facts and Norms: Contributions to a Discourse Theory of Law and Democracy. Translated by William Rehg, MIT Press, 1996.
- Hermans, M., Huyse, H., & Van Ongevalle, J. (2016). *Social dialogue as a driver and governance instrument for sustainable development*. ILO-ITUC Discussion Note, KU Leuven, HIVA Research Institute for Work and Society.
- Iranian Statistical Center. (2023, February 7). National Statistics Portal: Registered marriages and divorces in the country. <https://www.amar.org.ir> [in Persian]
- Jordan, A. (2008). The Governance of Sustainable Development: Taking Stock and Looking Forwards. *Environment and Planning C: Government and Policy*, 26(1), 17–33. <http://doi.org/10.1068/cav6>
- Kates, R. W., Parris, T. M., & Leiserowitz, A. A. (2005). What Is Sustainable Development? *Environment*, 47(3), 8–21.
- Kenworthy Lane and Kittel Bernhard, 2003, Indicators of Social Dialogue: Concepts and Measurements, Policy Integration Department, Statistical Development and Analysis Group, International Labour Office, Geneva
- Nash, K. (2016). Contemporary political sociology (M. T. Delfrouz, Trans.). Tehran: Kavir Publishing. [in Persian]
- Ritzer, G. (2010). Contemporary sociological theory (M. Salasi, Trans.). Tehran: Elmi Publications. [in Persian]
- Survey of Iranian Values and Attitudes (Third Wave). (2015). Office of National Projects in collaboration with the National Social Monitoring Center, Ministry of Interior. [in Persian]
- Tálos, Emmerich and Bernhard Kittel. 2001. *Gesetzgebung in Österreich. Netzwerke, Akteure und Interaktionen in politischen Entscheidungsprozessen* (Wien: Wiener Universitätsverlag).
- Tanhaei, H. A. (2020). *The pragmatist interpretive system (Endo-structured / Exo-structured society)*. Tehran: Andisheh Ehsan. [in Persian]
- Tanhaei, H. A. (2022). Gurvitch's theoretical system (Interpretive dialectical phenomenology). Tehran: Andisheh-ye Ehsan. [in Persian]
- Thiele J, Wiehe J, von Haaren C (2024) Participation 3.0 in the implementation of the energy transition—Components and effectiveness of an interactive dialogue tool (Vision:En 2040). *PLoS ONE* 19(3): e0299270. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0299270>
- Traxler, Franz, Sabine Blaschke, and Bernhard Kittel. 2001. *National Labour Relations in Internationalized Markets* (Oxford: Oxford University Press).
- Turner, J. H. (2013). Contemporary sociological theory. University of California, Riverside.
- Zibakalam, S., & Moghtaddaei, M. (2014). Political parties and their role in the political development of Iran: A case study of elections. *Political Science Quarterly*, 10(29), 7–28. [in Persian]

ساخت و اعتباریابی پرسش‌نامه مفهوم گفت‌وگوی اجتماعی با استفاده از روش‌های تحلیل عاملی اکتشافی ((PCA (Principal Component Analysis) و تاییدی ((CFA (Confirmatory Factor Analysis)

محمد باقر علیزاده اقدام*

توکل آقاییاری هیر**، زهرا دلاورقوام***

چکیده

گفت‌وگوی اجتماعی را می‌توان به عنوان یکی از نمودهای اصلی دموکراسی در یک جامعه بیان کرد اما معنایی که این مفهوم مهم اجتماعی با خود به همراه دارد چیزی فراتر از تبادل نظر است و آن هم «موثر بودن گفت‌وگوی اجتماعی» و یا به عبارتی درجه «اثرگذاری» آن است. در مقاله پیش رو، مفهوم گفت‌وگوی اجتماعی در ارتباط متقابل (یا همبستگی) دو حوزه مشخص، مورد اندازه‌گیری قرار گرفته است. از این‌رو تلاش بر این بوده است که با استفاده از گویه‌هایی مناسب، فضای مفهومی واژه گفت‌وگوی اجتماعی (Social dialogue) در دو بعد «حوزه خصوصی» و «حوزه عمومی» مطابق نظریه یورگن هابرماس مورد سنجش قرار گیرد. جامعه آماری تحقیق، شهروندان شهر اردبیل بوده و روش نمونه‌گیری طبقه‌ای می‌باشد. جهت بررسی اعتبار گویه‌ها در سنجش مفهوم گفت‌وگوی اجتماعی ابتدا روش تحلیل مولفه‌های اصلی و سپس تحلیل عاملی تاییدی مرتبه اول انجام گرفته است. نتایج

* استاد تمام، گروه علوم اجتماعی، دانشکده حقوق و علوم اجتماعی، دانشگاه تبریز، تبریز، ایران،
m.alizadeh@tabrizu.ac.ir

** دانشیار، گروه علوم اجتماعی، دانشکده حقوق و علوم اجتماعی، دانشگاه تبریز، تبریز، ایران،
t.aghayari@tabrizu.ac.ir

*** دانشجوی دکتری جامعه‌شناسی اقتصادی و توسعه، دانشکده حقوق و علوم اجتماعی، دانشگاه تبریز، تبریز، ایران (نویسنده مسئول)،
zdelavarghavaml@gmail.com

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۱۱/۰۲، تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۱/۲۶

برآوردها با استفاده از این دو روش از بین ۲۲ گویه، ۱۷ گویه را برای اندازه‌گیری سازه‌ها مناسب می‌داند. RMSEA مدل ساختاری مفهوم نیز ۰.۰۹۲ می‌باشد.

کلیدواژه‌ها: ساخت و اعتباریابی، گفتگوی اجتماعی، تحلیل مولفه‌های اصلی و تحلیل عاملی تاییدی مرتبه اول.

۱. مقدمه و طرح مساله

گفتگوی اجتماعی به عنوان یکی از ابزارهای مهم ارتباطی، نقشی کلیدی در تقویت انسجام اجتماعی ایفا می‌کند. این فرآیند به افراد و گروه‌ها اجازه می‌دهد تا با یکدیگر ارتباط برقرار کنند، تفاوت‌ها را درک کنند و برای حل مسائل مشترک به راه‌حل‌های جمعی دست یابند. در جوامعی که تنوع فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی وجود دارد، گفتگو می‌تواند پلی برای کاهش فاصله‌ها و ایجاد تفاهم باشد. این تعامل به ایجاد فضای احترام متقابل و پذیرش تفاوت‌ها کمک می‌کند و مانع از تشدید تعارضات اجتماعی می‌شود. به علاوه، گفتگوی اجتماعی می‌تواند بستری برای ترویج ارزش‌هایی چون اعتماد و همبستگی فراهم آورد که زیربنای یک جامعه پایدار و پویا هستند.

فرهنگ گفتگوی اجتماعی و میزان پابندی به آن را می‌توان از زوایای مختلفی مورد بررسی قرار داد که برخی شواهد و واقعیات اجتماعی بیانگر این مساله است که عرصه تبادل اندیشه و هم افزایی درون گروهی در جامعه ما با چالش‌ها و موانع متعددی درگیر است. یکی از مشکلات مهم در مواجهه با مدرنیته در جوامع در حال توسعه، گرایش به سازوکارهای نمایشی و مصرفی به جای اصلاح بنیادهای فکری است. به گفته «داوری اردکانی»، تحولات اساسی باید از نظام فلسفی و فکری آغاز شود؛ اما در جامعه ما، عقلانیت‌گزینی منجر به اولویت یافتن توسعه کمی شده است. دآوری اردکانی می‌گوید: «هیچ قومی نمی‌تواند مشتری دکان تمدن غربی باشد و اجزاء تمدن را به عنوان کالا بخرد که اگر چنین کند ریزه‌خوار غرب و مصرف کننده کالای مصرفی غرب باقی می‌ماند (دآوری اردکانی، ۱۳۵۷، ۶۴-۶۳). این دیدگاه به این معناست که تقلید صرف از تمدن غرب، بدون توجه به بنیان‌های فلسفی آن، ما را به مصرف‌کننده‌ای صرف تبدیل می‌کند. اغلب به همین دلیل، مشکلات اجتماعی‌ای که در جامعه ما از طریق جلسات گفتگو، سمینارها و نشست‌های مختلف مطرح می‌شوند، به نتیجه‌ای نمی‌رسند؛ زیرا این فرایندها از باورمندی و اصالت لازم برخوردار نیستند. این گفتگوها اغلب به رفع تکلیف بوروکراتیک یا ارائه

ساخت و اعتباریابی پرسش‌نامه مفهوم ... (محمد باقر علیزاده اقدم و دیگران) ۴۷۱

مستندات برای مقامات بالاتر محدود شده و در سطح انتزاع باقی می‌مانند. زمانی که جامعه‌ای مفاهیم حقوق شهروندی و تعاملات متقابل را بپذیرد، از مونولوگ و خودرأیی فاصله گرفته و به شنیدن متقابل روی می‌آورد. در این شرایط، گفتگوها می‌توانند از رویکردی رقابتی به فضایی مشارکتی و همکارانه تغییر جهت دهند و ابزارهای مدرن مانند جلسات و بسترهای بحث نیز نتیجه‌بخش خواهند بود.

در این راستا همچنین، بررسی ابعاد مختلف اجتماعی در سه سطح خرد، میانه و کلان می‌تواند معرف مناسبی برای درک میزان پایداری به فرهنگ گفتگوی اجتماعی در جامعه ما باشد؛ در وهله اول رشد ۱۹.۴۱ درصدی آمار طلاق در «خانواده‌ها» در یک دهه اخیر (۱۴۰۰-۱۳۹۰) در کشور (درگاه ملی آمار، ۱۴۰۱)، وهله دوم، سطح فعالیت «انجمن‌های غیردولتی و بالاخص احزاب سیاسی» (به عنوان نموده‌ها و بسترهای واقعی شکل‌گیری مفهوم «حوزه عمومی» مد نظر «هابرماس» در حیات اجتماعی) _ که بیشترشان در اثر فقدان فرهنگ تحزب کارکرد موثر خود را از دست داده‌اند و

نگاهی اجمالی به نظام سیاسی کشورمان بیانگر این نکته می‌باشد که احزاب به‌معنای حقیقی کلمه شکل نگرفته‌اند بلکه گروه‌های سیاسی به‌نام حزب در ایام انتخابات موقتاً فعالیت کرده و بعد از آن هیچ رابطه دقیق و تعریف شده‌ای میان نمایندگان حزبی و خود حزب وجود ندارد (زیبا کلام و مقتدائی، ۱۳۹۳، ص ۷)

_ و حتی در «سطوح کلان مدیریتی» (به عنوان وهله سوم)، نحوه حل مسائل کشوری در مواجهه با چالش‌ها و موضوعات جهانی و ارتباط با جهان، تامل برانگیز است. آن‌چه که در ارتباط با سطح سوم باید گفته شود این است که

دولت_ملت‌ها به واسطه فرآیندهای اقتصادی و اجتماعی فراملی که نمی‌توانند آن‌ها را درون مرزهایشان کنترل کنند مجبور به همکاری مشترک با دیگران در سازمان‌ها و نهادهای سیاسی بین‌المللی شده‌اند. اتحادیه اروپا بهترین نمونه‌ی این تحول است چرا که از گسترده‌ترین اختیارات برخوردار می‌باشد و حاکمیت را تا حدی با دولت‌های عضو تقسیم نموده است. اتحادیه اروپا که در ابتدا بر همکاری بین‌المللی برای مقاصد اقتصادی مبتنی بود اکنون بعضی از ویژگی‌های یک دولت فوق ملی را ایجاد نموده است (نش، ۱۳۹۵، ۲۳۷).

لذا نیاز به ایجاد سبک مشخصی از دیالوگ در پی به رسمیت‌شناسی حقوق گروه‌ها و نیروهای مختلف اجتماعی در سطوح یاد شده احساس می‌شود. به دلیل اهمیت این مفهوم

در عرصه‌های مختلف اجتماعی و با هدف بررسی میزان پابندی به فرهنگ گفتگوی اجتماعی، در مقاله پیش رو تلاش بر این بوده است که با اتکا به مبانی تئوریک و با توجه به دو سطح (اول و دوم) از سطوح فوق‌الذکر پرسشنامه‌ای استاندارد تنظیم گردد. با توجه به این که در سطوح دوم و سوم تمرکز اصلی بر نقش و اثرگذاری مردم در سیاست‌گذاری‌هاست و سطح سوم هم به نوعی متأثر از فضای گفتمانی سطح دوم می‌باشد لذا در این مقاله و با توجه به تقسیم‌بندی نظریه «هابرماس»، سطح دوم به عنوان سطح کلان در نظر گرفته شده است. سطح اول، معرف فضای خصوصی و سطح دوم معرف فضای عمومی خواهد بود.

با استفاده از نظریه یورگن هابرماس در بحث از جهان حیاتی (Life world) که آن را دنیایی متعالی می‌داند که در آن امکان ارتباط آزاد و تحریف نشده وجود دارد، همه افراد می‌توانند داعیه‌های خود را مطرح کنند و به نقد همدیگر پردازند (ریتزر، ۱۳۸۹)، آن جهان حیاتی را می‌توان در دو سطح خرد و کلان در نظر گرفت و حوزه خصوصی جهان زندگی را از حوزه عمومی آن باز شناخت. در بخش سیستم نیز دو سطح بازار (اقتصاد) و دولت (قوه اجرایی) وجود دارد. حوزه خصوصی جهان حیاتی، متشکل از افراد و اشخاص خصوصی است و در اجتماعات نزدیک و صمیمی همانند جمع خانواده و دوستان تبلور می‌آید (علیخواه، ۱۳۷۶، ۱۱۶). هابرماس تعبیر حوزه عمومی را برای عرصه‌ای اجتماعی به کار می‌برد که در آن افراد از طریق مفاهیم، ارتباط و استدلال مبتنی بر تعقل، به موضع‌گیری‌ها و جهت‌گیری‌هایی هنجاری مشغولند که بر فرآیند اعمال قدرت دولت، تأثیراتی آگاهی‌دهنده و عقلانی‌ساز باقی می‌گذارند. به عبارت بهتر، افراد در حوزه عمومی (عرصه اجتماعی) از طریق مفاهیم و استدلال و در شرایطی عاری از هر گونه فشار، اضطراب و بر مبنای آزادی و آگاهی تعاملی و در شرایط برابر برای تمام طرف‌های مشارکت‌کننده در حوزه عمومی مذکور، به تولید مجموعه‌ای از رفتارها، مواضع و جهت‌گیری‌های ارزشی و هنجاری می‌پردازند که در نهایت به صورت ابزاری موثر برای تأثیر گذاردن بر رفتار و عملکرد دولت به ویژه در عقلانی‌ساختن قدرت دولتی عمل می‌کنند. (هابرماس، ۱۳۹۲، ۲۱۰؛ بوستانی و پولادی، ۱۳۹۶، ۲۳).

با اتکا به همین نظریه می‌توان مفهوم «گفتگوی اجتماعی» را در دو حوزه خصوصی و عمومی مورد بررسی قرار داد. لذا جهت سنجش این مفهوم و با بهره‌گیری از ویژگی‌هایی که برای آن دو عرصه در نظریه هابرماس بیان شده است، گویه‌هایی در دو بعد حوزه

خصوصی و عمومی تنظیم گردید تا این مهم حاصل آید که گویه‌ها تا چه اندازه توان سنجش سازه «گفتگوی اجتماعی» را خواهند داشت؟ همچنین لازم به ذکر است مفهوم «گفتگوی اجتماعی» در تحقیقات داخلی در برخی پایان‌نامه‌ها و همچنین تحقیقات خارجی وجود داشته است که این مفهوم را در نظریات مختلف بررسی کرده‌اند. از نظر محقق با توجه به کفایت نظریه‌های موجود در مورد تبیین مفهوم گفتگوی اجتماعی و همچنین با توجه به هدف راهبردی رساله دکتری (ارائه الگوی راهبردی مناسب جهت ترویج گفتگوی اجتماعی)، نگارنده به آزمون نظریات در سطحی وسیع‌تر (روش کمی) یا بعبارتی آزمون تئوری روی آورده است. در میان تحقیقات داخلی که در ارتباط با این موضوع کار کرده بودند، مقیاس و پرسشنامه استاندارد که گفتگوی اجتماعی را متناسب با اهداف تحقیق و در مفهومی عام (بررسی توانان حوزه خصوصی و عمومی) بسنجد، از سوی محقق مشاهده نشد. همچنین بیشتر تحقیقات خارجی هم که در این زمینه انجام شده‌اند با محوریت تقویت مشارکت کارگران و کارکنان در فضای کاری و اکثراً مربوط به سازمان بین‌المللی کار می‌باشد.

۲. پیشینه نظری

رویکرد و نگرش محقق در بررسی مفهوم گفتگوی اجتماعی و توانان‌نگاری دو مفهوم «حوزه خصوصی» و «حوزه عمومی» در نظریه هابرماس را _که تحقیق پیش رو از آن مفاهیم بهره گرفته است_ می‌توان در بررسی‌های نظری «حسین ابوالحسن تنهایی» (جامعه‌شناس ایرانی و شاگرد بلومر) از آراء «ژرژ گوروچ» (Georges Gurvitch) بیان کرد. طرح چگونگی ارتباط و در هم تنیدگی دو حوزه مد نظر هابرماس و در نظر گرفتن نتایج آن دو حوزه به عنوان «میزان پابندی به گفتگوی اجتماعی» در «بحث گوروچ از «اسلوب‌های دیالکتیکی» مشهود است. همان‌جا که گوروچ در بررسی چگونگی‌های ارتباط متقابل سطوح مختلف اجتماعی، پنج نوع اسلوب (دیالکتیک چند اسلوبی) را جایگزین دیالکتیک تک‌اسلوبی می‌کند» (تنهایی، ۱۴۰۱، ۵۷). به نظر گوروچ چون فرآیند شناخت بدون هرگونه پیشا مفروض و یا بدون هرگونه ساختار ایدئولوژیک آغاز می‌شود می‌توان هر روز به کشفیات جدیدتری در واقعیت و در پدیدارهای اجتماعی رسید، و روش دیالکتیک هم به همین اعتبار، هنگامی می‌تواند مهم‌ترین روش جامعه‌شناختی به شمار آید که بتواند با این نوع واقعیت‌های در گذار و تغییر، یا واقعیت‌های همیشه متغیر، تناسب

داشته باشد. روش دیالکتیک مدنظر گورویچ، نو به نو بودن تجربه واقعیت اجتماعی را نشان می‌دهد (تنهایی، ۵۲، ۱۴۰۱-۵۱). روش دیالکتیک گورویچ در پی انجام دو کار اساسی است، یکی وقایع مورد مطالعه را از ساخت خارج کردن و دوم دوباره به آن‌ها ساختی دیالکتیکی بخشیدن، ساختی پویاشناسانه متحرک و متغیر. اما این همه با دخالت انسان ممکن می‌شود (تنهایی، ۵۳، ۱۴۰۱). بالنبدیه شرح گورویچ از دیالکتیک را چنین نقل می‌کند: «دیالکتیک ناپشیمان، سخت‌گیر و دقیق، دیالکتیک طبیعی، نه می‌تواند فرایاز باشد نه فرویاز و نه هر دو. این دیالکتیک نه می‌تواند به رستگاری بینجامد و نه به ناامیدی و نه به رستگاری از گذار ناامیدی... (تنهایی، ۱۴۰۱، ۵۳؛ Balandier, 1974, 73). دیالکتیک نه یک نقطه عزیمت، و نه یک نقطه ورود، که یک مسیر است... تمامی واقعیتهای که ما می‌شناسیم یا درک می‌کنیم، از پیش و هم‌اکنون، از خلال دخالت فردی و جمعی آدمی دیالکتیکی شده‌اند... دیالکتیک راهی است که به وسیله انسان کنشگر انتخاب شده تا تمامیت‌های در حال تغییر واقعی را ادراک کند، تمامیت‌هایی که مستقیم و غیر مستقیم، نشان دهنده اثرات آن است. این شامل خود واقعیت آدمی و همچنین روابط متغیر میان واقعیت آدمی و تمامی کل هستی واقعی است (تنهایی، ۱۴۰۱، ۵۳؛ Balandier, 1974, 73-4). این تجربه‌گرایی دیالکتیکی (دیالکتیکی کردنی که تجارب را از جزمی شدن باز می‌دارد)، چیزی نیست مگر ترکیبی از نابودسازی مداوم مفاهیم با دریافت‌ها یا ادراکاتی که رفت و آمدنشان تغییرپذیر و محتمل است (تنهایی، ۱۴۰۱، ۵۳؛ Balandier, 1974, 74-5). گورویچ دیالکتیک تک‌اسلوبی را نقد می‌کند و به جای آن پنج اسلوب معرفی می‌کند (تنهایی، ۱۴۰۱، ۵۷) که می‌توانند هم زمان، پیوسته یا باهم مورد استفاده قرار گیرند (تنهایی، ۱۴۰۱، ۷۰)؛ ۱-اسلوب مکمل دیالکتیکی، ۲-اسلوب هم‌فراخوانی دیالکتیکی، ۳-اسلوب ابهام و ابهام دیالکتیکی، ۴-قطبیدگی دیالکتیکی و ۵-اسلوب دیالکتیک تقابل چشم‌اندازها (تنهایی، ۱۴۰۱). در این تحقیق و به فراخور موضوع دو اسلوب مورد بحث قرار خواهد گرفت.

در اسلوب هم‌فراخوان عناصر درهم‌تنیده هستند که نمی‌شود آن‌ها را از هم جدا کرد... مثلاً چگونه می‌توان گفت بخش فردی انسان و بخش اجتماعی او مستقل از هم وجود دارند و قابل شناخت هستند (تنهایی، ۱۴۰۱، ۷۷). در اسلوب تقابل چشم‌اندازها هم باید گفت هرگاه لایه‌های موجود در اسلوب هم‌فراخوانی توانستند در واقعیت بیرونی به صورت واقعیت‌های مستقل از یکدیگر، و در همان حال مرتبط با یکدیگر ظهور و بروز کنند، با اسلوب تقابل چشم‌اندازها روبرو هستیم. بنابراین این اسلوب از سویی شبیه به

هم‌فراخوان است به این دلیل که حدها و سطوح تقابلی را نمی‌توان از هم جدا تصور کرد، یعنی خانواده را از دولت، دولت را از ملت، فرد را از حزب... نمی‌توان به صورت جدا فهمید؛ این همان درهم‌تنیدگی لایه‌ها و درجات تقابلی در سطوح افقی جامعه است. ولی برخلاف هم‌فراخوانی، این طور هم نیست که نتوان آن‌ها را مطلقاً از هم جدا کرد (تنهایی، ۱۴۰۱، ۸۲). حال باید گفت نحوه تعامل دو حوزه خصوصی و عمومی هابرماس که در ادامه اشاره خواهد شد در قالب «اسلوب دیالکتیک تقابل چشم‌اندازها» معنا می‌یابد که خود هابرماس هم به نحوی تاثیرپذیری این دو حوزه از همدیگر را بیان کرده است. حوزه خصوصی در هم‌تنیده با حوزه عمومی است در عین حال در واقعیت بیرونی می‌توان در مورد هر دوی آن‌ها تصور عینی و مستقل داشت. حوزه خصوصی و عمومی را می‌توان به‌عنوان بخش‌های جداگانه اما مرتبط در نظر گرفت که به مرور می‌توانند یکدیگر را تقویت کنند. یعنی اگر در حوزه خصوصی (مثلاً درون خانواده‌ها) فرهنگ گفت‌وگو و ارتباط آزاد نهادینه شود، می‌تواند به تدریج بر حوزه عمومی تأثیر بگذارد یا برعکس، اگر در حوزه عمومی ساختارهای دموکراتیک و شفافیت ارتباطی تقویت شود، این ویژگی می‌تواند به بهبود کیفیت ارتباطات در حوزه خصوصی نیز منجر شود. این درهم‌تنیدگی در نظریه هابرماس مورد تأکید قرار گرفته است:

در طول تاریخ، شکل‌گیری و تحول حوزه عمومی همواره یکی از مسائل بنیادین در اندیشه اجتماعی و سیاسی بوده است. یورگن هابرماس، از جمله نظریه‌پردازانی است که به بررسی این موضوع پرداخته که در ادامه مطلب چگونگی شکل‌گیری حوزه عمومی، نحوه تمایز حوزه خصوصی از عمومی به مرور زمان در اثر توسعه مبادله کالاها فراتر از محدوده اقتصاد خانگی، ویژگی‌های حوزه عمومی و چگونگی زوال حوزه عمومی در اثر غلبه نگاه فنی و بوروکراتیک از دیدگاه هابرماس مورد بررسی قرار خواهد گرفت. او نشان داده است که چگونه تعاملات افراد در فضای خصوصی، به‌ویژه در چارچوب خانواده، زمینه‌ساز پیدایش عرصه‌ای برای نقد قدرت و بازاندیشی اجتماعی شده است. او بر این باور است که پیش از آنکه حوزه عمومی به‌طور رسمی نقشی سیاسی بر عهده گیرد، نوعی فضای میانجی میان زندگی خصوصی و مشارکت اجتماعی شکل گرفته که به افراد امکان تمرین تفکر انتقادی و خودشناسی را داده است. در ادامه، این دیدگاه هابرماس و تأثیر آن بر درک مدرن از حوزه عمومی مورد بررسی قرار می‌گیرد:

از دیدگاه هابرماس،

استانداردهای «عقل» و اشکال «قانون» که مردم می‌خواستند بر سلطه (حاکمان وقت) اعمال کرده و آن را از درون متحول سازند، تنها زمانی قابل فهم می‌شود که حوزه عمومی بورژوازی مورد تحلیل قرار گیرد. در این دیدگاه، افراد خصوصی در جایگاه یک جمع عمومی با یکدیگر تعامل داشتند و این تعامل، بنیان درک عمومی از «استفاده همگانی از عقل» را شکل داد. این درک عمومی، به‌طور ویژه از تجربه‌های خصوصی ناشی می‌شد؛ تجربه‌هایی که از ذهنیت «مخاطب‌محور» (publikumsbezogen) در «حوزه صمیمی و درونی» (Intimsphäre) سرچشمه می‌گرفتند. این حوزه تاریخی به‌عنوان خاستگاه مفهوم مدرن «خصوصیت» شناخته می‌شود؛ مفهومی که درون‌گرایی آزاد و پرمحتوا را معنا می‌کند. معنای سنتی «خصوصی» که به ضرورت‌های زندگی و تلاش‌ها و وابستگی‌های اجتماعی ناشی از کار مرتبط بود، به‌تدریج از فضای داخلی حوزه خصوصی یعنی خانه کنار گذاشته شد. با توسعه مبادله کالاها فراتر از محدوده اقتصاد خانگی، خانواده زناشویی به‌عنوان حوزه‌ای جدا از حوزه بازتولید اجتماعی شناخته شد (Habermas, 1991, 28).

پیش از آنکه حوزه عمومی رسماً نقش‌های سیاسی را در میدان پرتنش روابط دولت و جامعه به خود بگیرد، ذهنیت شکل گرفته در حوزه صمیمی خانواده زناشویی، به‌نوعی، یک حوزه عمومی مستقل ایجاد کرد. حتی پیش از آنکه کنترل بر حوزه عمومی توسط اقتدار عمومی، و به‌واسطه استدلال‌های انتقادی افراد خصوصی در مسائل سیاسی به چالش کشیده شده و در نهایت از بین برود، یک حوزه عمومی غیرسیاسی به‌عنوان پیش‌درآمد حوزه عمومی فعال در قلمرو سیاست شکل گرفت این حوزه، فضایی بود برای تمرین بازانندیشی انتقادی و خودشناسی افراد خصوصی، که بر پایه تجربه‌های اصیل و شخصی آن‌ها استوار بود (Habermas, 1991, 29).

یورگن هابرماس با بررسی تحول تاریخی حوزه عمومی بورژوازی نشان می‌دهد که چگونه سرمایه‌داری مدرن، شیوه جدیدی از توزیع قدرت را رقم زده است؛ شیوه‌ای که در آن، قدرت دیگر بر مبنای امتیازات اربابی یا سلطه مستقیم حکومت شکل نمی‌گیرد، بلکه از طریق حقوق خصوصی و اقتصاد سرمایه‌دارانه اعمال می‌شود:

تقسیم قدرت با واگذاری حقوق اربابی (از جمله «آزادی‌های» املاک) دیگر بر اساس یک اقتصاد تجاری امکان‌پذیر نبود، زیرا قدرت کنترل بر اموال شخصی که به‌طور سرمایه‌دارانه عمل می‌کرد، مبتنی بر حقوق خصوصی و ذاتاً غیرسیاسی بود. بورژوازی افراد خصوصی بودند و در مقام چنین افرادی «حکومت» نمی‌کردند. بنابراین، ادعای قدرت آنان علیه اقتدار عمومی متوجه تمرکز قدرت فرمانروایی که باید «تقسیم» می‌شد،

نبود؛ بلکه این ادعا اصولی را که حکومت موجود بر آن استوار بود، به چالش می‌کشید. اصلی که بورژوازی در برابر این حاکمیت مطرح کرد - یعنی اصل شفافیت (publicity) - قصد داشت خود مفهوم سلطه را تغییر دهد. ادعای قدرتی که در «بحث‌های انتقادی-عقلانی عمومی» (öffentliches Rasonnement) مطرح می‌شد، به‌خودی‌خود از شکل ادعای حکومت‌گری صرف‌نظر کرده و در صورت موفقیت، چیزی بیش از تغییر در مبنای مشروعیت‌بخشی در عین حفظ سلطه ارائه می‌کرد (Habermas, 1991, 28).

این تعریف از حوزه عمومی بورژوازی به معنای نظارت بر عملکرد قدرت از سوی عموم یا همان عقل عمومی می‌باشد.

هابرماس در کتاب تحول ساختاری حوزه عمومی، حوزه عمومی را به‌عنوان فضایی تعریف می‌کند که در آن افراد می‌توانند آزادانه و بدون توسل به سنت یا اجبار، درباره مسائل عمومی بحث کنند. او شکل‌گیری حوزه عمومی را به قرن هجدهم نسبت می‌دهد، زمانی که فضاهایی مانند کافه‌ها، باشگاه‌ها و نشریات رشد کردند و به تضعیف مشروعیت فئودالیسم کمک کردند. در واقع از دیدگاه او «رهایی از سلطه» از طریق «کنش ارتباطی (communicative action)» ممکن بود. با گسترش اقتصاد بازار، شهروندان مستقل امکان مشارکت در بحث‌های عمومی را یافتند. اما همان نیروهایی که به گسترش آن کمک کردند، در نهایت باعث زوالش شدند؛ دولت با مداخله در اقتصاد و گسترش بوروکراسی، حوزه عمومی را محدود کرد و مسائل عمومی را به موضوعاتی فنی و اداری تقلیل داد. هابرماس این تحول را چالشی اساسی برای حفظ گفت‌وگوی آزاد و عقلانی در جامعه مدرن می‌داند (Terner, 2013, 658-659).

یورگن هابرماس همچنین در کتاب Between Facts and Norms با ایجاد تمایز میان دو نوع «خودمختاری» یعنی خودمختاری خصوصی (Private Autonomy) و خودمختاری عمومی (Public Autonomy) در مورد ویژگی‌های حوزه عمومی شرح می‌دهد و این دو مفهوم را در چارچوب نظریه گفت‌وگو و نظام حقوقی مدرن بررسی می‌کند. از دیدگاه هابرماس در حالی که خودمختاری خصوصی به حقوق فردی و آزادی‌های مرتبط با حریم شخصی اشاره دارد (Habermas, 1996)، خودمختاری عمومی به توانایی شهروندان برای شرکت در فرآیندهای تصمیم‌گیری جمعی اشاره دارد. این مفهوم از ایده مشارکت فعال افراد در زندگی سیاسی و حوزه عمومی ناشی می‌شود. هابرماس تأکید می‌کند که

خودمختاری عمومی زمانی محقق می‌شود که افراد در فرآیندهای دموکراتیک، از طریق گفتمان آزاد و برابر، مشارکت کنند. از طرفی این دو خودمختاری به هم وابسته‌اند؛

حقوق بشر که بر پایه خودمختاری اخلاقی افراد استوار هستند، تنها از طریق خودمختاری سیاسی شهروندان شکلی مثبت به خود می‌گیرند (اجرایی شدن) و در این میان به نظر می‌رسد که اصل قانون میان اصل اخلاق و اصل دموکراسی واسطه می‌شود. (Habermas, 1996, 94).

هم‌زمانی منشأ خودمختاری خصوصی و عمومی زمانی آشکار می‌شود که در چارچوب نظریه گفتمان، مفهوم «خودقانون‌گذاری» (self-legislation) را تحلیل کنیم؛ مفهومی که بر اساس آن، مخاطبان قانون به‌طور هم‌زمان نویسندگان حقوق خود نیز هستند. (Habermas, 1996, 104).

در توضیح عبارت پیشین می‌توان گفت؛ خودمختاری خصوصی و عمومی (آزادی فردی و مشارکت در تصمیم‌گیری جمعی) از یک منشأ مشترک سرچشمه می‌گیرند. این منشأ مشترک را می‌توان در مفهوم «خودقانون‌گذاری» یافت. «خودقانون‌گذاری» یعنی افراد نه‌تنها تابع قوانینی هستند که به آن‌ها خطاب شده، بلکه خودشان نیز در فرآیند ایجاد و تصویب این قوانین نقش دارند. به عبارت دیگر، آن‌ها هم مخاطبان قانون هستند و هم خالقان آن. این ایده بر اساس نظریه گفتمان بیان می‌شود، که تأکید می‌کند قانون و حقوق مشروع زمانی شکل می‌گیرند که افراد بتوانند از طریق گفت‌وگو و مشارکت جمعی به توافق برسند. این فرآیند هم حقوق فردی را تضمین می‌کند (خودمختاری خصوصی) و هم زمینه‌ای برای مشارکت سیاسی فراهم می‌سازد (خودمختاری عمومی). پل و واسطه بودن قانون بین دو مفهوم اخلاق و دموکراسی، یعنی «قانون‌گذاری» باید هم به ارزش‌های اخلاقی احترام بگذارد و هم از طریق فرآیندهای دموکراتیک شکل بگیرد.

افراد در حوزه عمومی (عرصه اجتماعی) از طریق مفاهیم و استدلال و در شرایطی عاری از هر گونه فشار و اضطراب و در شرایطی برابر به تولید مجموعه‌ای از رفتارها، مواضع و جهت‌گیری‌های ارزشی و هنجاری می‌پردازند که در نهایت به صورت ابزاری موثر برای تأثیر گذاردن بر رفتار و عملکرد دولت به ویژه در عقلانی ساختن قدرت دولتی عمل می‌کنند. (هابرماس، ۱۳۹۲، ۲۱۰؛ بوستانی و پولادی، ۱۳۹۶ ص ۲۳). از نظر هابرماس حوزه عمومی عرصه‌ای چند ذهنی و محل برخورد اندیشه‌ها و اذهان گوناگون و فضای

طرح آزاد مسائل عمومی است و استدلال و تعقل درباره آنها، نهایتاً اراده عمومی را شکل می‌دهد (هابرماس، ۱۳۹۲، ۱۴۹؛ بوستانی و پولادی، ۱۳۹۶، ص ۲۴).

در ادامه بحث از اهمیت حوزه عمومی و ترویج و اثرگذاری گفتگوی اجتماعی، بررسی‌های تطبیقی در کشورهای توسعه‌یافته نشان داده‌اند که ساختارهای نهادی مرتبط با گفت‌وگو می‌توانند بر شاخص‌هایی همچون بیکاری، توزیع درآمد و ثبات اقتصادی تأثیر بگذارند:

«در دو دهه گذشته، انبوهی از تحقیقات تطبیقی، علل و پیامدهای نهادهای مرتبط با گفتگوی اجتماعی در کشورهای ثروتمند عضو سازمان همکاری و توسعه اقتصادی OECD را بررسی کرده است. یکی از یافته‌های اصلی این تحقیق این است که چنین نهادهایی به تفاوت‌های بین کشوری و تحولات در طول زمان در انواع پیامدهای مهم اجتماعی-اقتصادی، مانند بیکاری و توزیع درآمد کمک کرده‌اند. این نهادها شامل سازمان‌ها و فرآیندهایی هستند که کارگران و کارفرمایان در آنها سازماندهی می‌کنند، بایکدیگر مذاکره می‌کنند و در فرآیندهای سیاست‌گذاری مشارکت می‌کنند. این نهادها به چهار دسته کلی تقسیم می‌شوند: ۱) ساختار انجمنی (Associational Structures)، ۲) ترتیبات تعیین دستمزد (Wage-Setting Arrangements)، ۳) مشارکت در سیاست عمومی (Participation in Public)، ۴) نمایندگی کارکنان در سطح شرکت (Firm-Level Representation). مطالعات گذشته اگرچه بر میزان اتحادیه‌سازی (unionization) در ترویج گفتگوی اجتماعی تأکید داشتند، اما مطالعات نشان می‌دهد میزان تأثیرات نهادهای مرتبط با گفتگوی اجتماعی، در کنار سایر شاخص‌ها از جمله میزان مشارکت در سیاست‌گذاری‌ها معنا می‌یابد (Kenworthy and Kittel, 2003, 1). تلاش‌ها برای اندازه‌گیری میزان مشارکت انجمن‌های ذینفع ریشه در دو رشته تحلیل پیوندهای بین دولت و اقتصاد دارد. اولاً، در ادبیات انتخاب عمومی، انجمن‌های ذینفع تمایل دارند به عنوان سازمان‌های لابی رانت‌جویی (rent-seeking lobby organizations) در نظر گرفته شوند که تلاش می‌کنند بر سیاست‌های عمومی به نفع حوزه انتخابیه خود تأثیر بگذارند. ثانیاً در ادبیات شرکتی (corporatist literature)، ترتیبات همکاری بین دولت و انجمن‌های ذینفع فراگیر، به عنوان عواملی برای تسریع رشد اقتصادی، کاهش بیکاری و کاهش تورم در نظر گرفته می‌شوند. «هماهنگی شرکت‌گرایانه (Corporatist concertation)»، که به مشارکت انجمن‌ها در سیاست‌گذاری عمومی در این ادبیات گفته می‌شود، از دو مؤلفه مشخص برخوردار است: (الف) مؤلفه ساختاری که بیان

می‌کند تعداد محدودی از سازمان‌ها که معمولاً نمایانگر منافع متضاد هستند، دسترسی ویژه‌ای به فرآیند سیاست‌گذاری دارند و (ب) مؤلفه رفتاری که بیان می‌کند این سازمان‌ها تعارضات خود را مدیریت کرده و اقدام‌های خود را با دولت هماهنگ می‌کنند تا به تبعات کلی اقتصادی آن توجه داشته باشند (Lehmbruch, 1984, 62; Kenworthy and Kittel, 2003, 12). از منظر کنورثی و کیتل (۲۰۰۳)، مسیر دوم در بحث از مشارکت انجمنی توسط تالوس و کیتل (۲۰۰۱) دنبال می‌شود. با توجه به تحلیل تفاوت‌ها در میزان مشارکت اجتماعی بین حوزه‌های سیاستی در اتریش که مفاهیم کلاسیک در ادبیات شبکه سیاست‌گذاری نمی‌توانند از هم تفکیک کنند، آنها مقیاسی از مشارکت انجمنی را ایجاد می‌کنند که بر میزان مشارکت و دامنه مجموعه‌های بازیگران تمرکز دارد. فرآیندهای سیاست‌گذاری مفهوم مشارکت با تمایز بین سه لایه مشارکت اصلاح می‌شود: توافق (accordation)، هماهنگی (concertation) و مشارکت مشورتی (involvement). این پالایش مهم است زیرا هم از عملیاتی شدن محدود امر "مشارکت" (participation) در پی "اثرگذاری" (influence) - که به نظر می‌رسد شاخص کامپستون (۱۹۹۴، ۱۹۹۵a, ۱۹۹۵b؛ کنورثی و کیتل، ۲۰۰۳، صفحه ۱۶) آن را در عمل اندازه‌گیری می‌کند، فراتر می‌رود و هم از رویکرد دوگانه (تراکسلر، بلاشکه و کیتل، ۲۰۰۱؛ کنورثی و کیتل، ۲۰۰۳، صفحه ۱۶) پیشی می‌گیرد. (به عبارتی این پالایش سه‌گانه، از این که سیاست‌های اثرگذار در ترویج امر مشارکت، کم‌تر عملیاتی شوند، جلوگیری می‌کند). «توافق» شیوه‌ای از سیاست‌گذاری است که در آن دولت پیشنهادات را با انجمن‌های مطرح در زمینه کار و سرمایه طرح می‌کند و منجر به یک توافق الزام‌آور، هرچند نه لزوماً عمومی، می‌شود. «هماهنگی» حالتی است که در آن مذاکرات فشرده و گفتگوهای دو و سه جانبه انجام می‌شود که به شدت بر نتایج اساسی تأثیر می‌گذارد اما به توافق نهایی منجر نمی‌شود. از این رو نقش دولت برجسته‌تر است. «مشارکت مشورتی» به این معناست که دولت پیشنهادات را با انجمن‌های عالی مورد بحث قرار می‌دهد بدون آنکه هدفی برای دستیابی به نظری مشترک از تمامی شرکت‌کنندگان داشته باشد (Tálos and Kittel, 2001, p. 75; Kenworthy and Kittel, 2003, 16). گستره مشارکت (participation) به شدت با محدوده مجموعه بازیگران همبستگی دارد، از مجموعه بسته بازیگران با دسترسی ممتاز به حوزه سیاست، تا یک مجموعه کاملاً باز با گروه‌های ذینفع درگیر. این مفاهیم پایه و اساس مقیاس مشارکت انجمنی (associational participation) هستند (Tálos and Kittel 2001, pp. 75-76; Kenworthy and Kittel, 2003, 16).

نهایتاً می‌توان اذعان کرد که «تجربه نشان داده است که هیچ الگوی مرکزی از پیش تعیین‌شده‌ای (۱) برای اجرای عملی توسعه پایدار وجود ندارد. هم محتوای آن و هم ترجمه آن به عمل باید از طریق نوعی گفتگو و مباحثات جمعی و در سیستم‌های حکمرانی برنامه‌ریزی و مذاکره شود (Carter, 2007; Jordan, 2008; Hermans & partners, 2016, 6).

بنابراین دانشمندان (Eg. papadakis (2006); Hermans & partners, 2016, 6) نتیجه‌گیری کرده‌اند که حکمرانی مشارکتی (participatory governance) - با گفتگوی اجتماعی به عنوان مثالی کلیدی از آن - در تعریف توسعه پایدار نقش محوری دارد. نشریه مرجع ILO در سال ۲۰۰۶ (Papadakis, 2006, p10-11; Hermans & partners, 2016, 6) چهار "ستون مفهومی" را شناسایی می‌کند که در قلب توسعه پایدار قرار دارند: پایداری، عدالت بین نسلی، عدالت درون نسلی و مشارکت عمومی....؛ که اصل مشارکت عمومی (public participation) بر لزوم شنیدن صدای گروه‌های به حاشیه رانده شده و قدرت‌نیافته در سیاست‌گذاری‌های اقتصادی و طراحی پروژه‌های توسعه‌ای تأکید دارد» (Hermans, Huysse & Ongevalle, 2016, 6).

۳. پیشینه تجربی

در ارتباط با اثرگذاری گفتگوهای اجتماعی تحقیقات متعددی انجام شده است که نشان می‌دهند گفتگو و در پی آن افزایش مشارکت افراد در سیاستگذاری‌ها میزان عملیاتی‌شدن طرح‌ها، ایده‌ها و همچنین احساس مسئولیت‌پذیری افراد را در وجه مثبتی تحت تاثیر قرار می‌دهد:

مطالعه‌ای که توسط برندل و همکاران (۲۰۲۴) با عنوان «گفت و گو در مورد اخلاق و اخلاق گفتگو: یک مطالعه اکتشافی» انجام شده، به عنوان مطالعه‌ای اکتشافی پایه‌گذار خط جدیدی از تحقیقات است که پیامدهایی برای حوزه یادگیری اخلاقی دارد. زمینه مطالعه برنامه مداخله میان‌مدت شامل مباحث پی‌درپی در مورد مسائل اخلاقی است. ایشان روش‌شناسی گفتگو در مورد اخلاق/اخلاق گفتگو^۱ (DoE/EoD) را توسعه داده‌اند که به ترتیب برای اندازه‌گیری تفکر و رفتار اخلاقی طراحی شده است (Brandel & partners, 2024). در واقع این مطالعه پیشنهاد می‌کند که برنامه‌های آموزشی، به‌ویژه برنامه‌هایی که از آموزش‌های دیالوگ‌محور استفاده می‌کنند، پتانسیل ادغام تفکر اخلاقی را با رفتار دارند (Brandel & partners, 2024). آن‌ها با استفاده از روش‌شناسی DoE/EoD، همچنین نشان داده‌اند که در زمینه مباحث میان‌کلاسی که حول مسائل اخلاقی می‌چرخد، تفکر اخلاقی

دانش‌آموزان با رفتار اخلاقی آن‌ها مرتبط است. با این حال، نوع این ارتباط به ماهیت بحث بستگی دارد که تحت تأثیر موضوع ارائه شده، نحوه ارائه آن و نقش معلم در بحث قرار دارد. برای کشف رابطه بین تفکر و رفتار اخلاقی، به نظر می‌رسد که تعاملات غنی بین دانش‌آموزان محیط مناسبی را تشکیل دهد، زیرا مشارکت دانش‌آموزان اهمیت دارد. ایجاد چنین محیطی نیازمند طراحی دقیق است. تحقیقات در مورد اصول طراحی برای تشویق مشارکت پیشنهاد می‌کند که باید مسئله‌ای ارائه شود و منابعی فراهم گردد (Engle & Conant, 2002; Brandel & partners, 2024). این مطالعه نشان می‌دهد که ارائه متون بدون کلمه به دانش‌آموزان، امکان بیان نظرات جایگزین را فراهم کرده و به یادگیری مستقل کمک می‌کند. در مقابل، سلطه معلم بر بحث، مانند آنچه در جلسه هشتم مشاهده شد، استقلال دانش‌آموزان را محدود کرده و رابطه بین تفکر و رفتار اخلاقی را تضعیف می‌کند. وقتی نقش معلم در بحث کم باشد، تعاملات دانش‌آموزان حول مسائل اخلاقی، باعث افزایش رفتارهای مثبت و کاهش رفتارهای منفی می‌شود. اما مداخله بیشتر معلم، این رابطه را مختل می‌کند. این پژوهش بر اهمیت آموزش دیالوژیک در تقویت ارتباط بین تفکر و رفتار اخلاقی تأکید دارد (Brandel & partners, 2024, 25).

در مطالعه‌ای که توسط تیله (Thiele Julia) و همکاران (۲۰۲۴) با عنوان «طرح مشارکت ۳۰ در اجرای انتقال انرژی_مؤلفه‌ها و اثربخشی یک ابزار گفتگوی تعاملی (چشم انداز انرژی ۲۰۴۰)» (چشم انداز انرژی ۲۰۴۰) (Vision: En 2040): ابزار گفتگوی دیجیتال و قالب مشارکت) انجام شده، اکثریت جمعیت آلمان نگرش مثبتی نسبت به انرژی‌های تجدیدپذیر دارند. اما وقتی صحبت از استقرار توربین‌های بادی در شهرداری‌هایشان می‌شود، تردید و حتی مقاومت وجود دارد. بنابراین، آن‌ها یک قالب مشارکت جدید را بر اساس مکانیسم‌های رفتاری (چشم انداز انرژی ۲۰۴۰) طراحی و آزمایش کردند تا سوگیری‌های منفی علیه انرژی‌های تجدیدپذیر را کاهش دهند و از تصمیم‌گیری آگاهانه در حین پذیرش مسئولیت محلی حمایت کنند. "چشم انداز انرژی ۲۰۴۰"، یک قالب مشارکتی با ابزار گفتگوی دیجیتال، دانشی را در مورد انتقال انرژی پایدار ارائه می‌کند و از شبیه‌سازی مشارکتی پشتیبانی می‌کند. ابزار گفتگو شامل عناصر بازی‌سازی (gamification) است؛ این ویژگی، اقدام در زمینه تغییرات اقلیمی را در قالب یک تجربه احساسی ایمن تقویت می‌کند و چارچوبی برای یادگیری و گفت‌وگوی مشارکتی فراهم می‌آورد. شواهد نشان می‌دهند که مشارکت عمومی در گذار انرژی نقش مهمی دارد. پیش‌نیازهای این امر شامل تعیین اهداف

محلی انرژی، شناسایی مکان‌های مناسب برای انرژی‌های تجدیدپذیر، و استفاده از ابزارهای نوآورانه برای ارتقای خودکارآمدی و یادگیری اجتماعی است. "چشم‌انداز انرژی ۲۰۴۰" ابزاری مؤثر برای گفت‌وگوی برابر در شهرداری‌ها، افزایش آگاهی درباره نیروگاه‌های تجدیدپذیر، و تقویت پذیرش عمومی است. این ابزار با شبیه‌سازی تأثیر نگرش‌های مثبت و منفی، مسئولیت افراد در انتقال انرژی را برجسته کرده و به تدوین برنامه‌های مشارکتی برای تخصیص انرژی‌های تجدیدپذیر کمک می‌کند (Thiele, 2024, 19).

نهایتاً در سراسر گفتمان و رویه توسعه جهانی می‌توان این شناخت رو به رشد را مشاهده کرد که تحول عمیق سیستم‌های اجتماعی، اقتصادی و زیست‌محیطی را نمی‌توان تنها از طریق سیاست‌ها، داده‌ها یا فناوری جدید به دست آورد. قابلیت‌های مورد نیاز برای رهبری و حکمرانی قرن بیست و یکم به توانایی ایجاد شرایط، روابط و مسیرهای جدید برای شکوفایی تخیل اجتماعی و اخلاقی مربوط می‌شود (Robele, 2024, 155). در این راستا، گفتگو به عنوان یک ابزار فکری و فرهنگی به کمک تخیل اجتماعی و اخلاقی می‌آید تا راه‌حل‌های جدید و نوآورانه ایجاد شود.

۴. روش‌شناسی

با هدف ساخت مقیاس استاندارد ابتدا گویه‌های پرسشنامه مد نظر در چندین مرحله به لحاظ محتوایی و نگارشی مورد بررسی اساتید و متخصصان رشته جامعه‌شناسی قرار گرفت. جهت بررسی‌های اولیه و تعیین حجم نمونه، پرسشنامه به صورت تصادفی بین ۳۰ نفر از افراد جامعه آماری توزیع گردید. سپس با استفاده از نمره واریانس متغیر وابسته تحقیق (گفتگوی اجتماعی) که ۰.۲۸۵ بود، حجم نمونه ۴۳۸ نفر برآورد گردید. با این حال، با هدف افزایش قدرت آماری تحقیق، کاهش خطای نمونه‌گیری، و بهبود هرچه بیش‌تر نمایندگی نمونه از جامعه آماری، تصمیم گرفته شد تا حجم نمونه به ۵۱۰ نفر افزایش یابد. این افزایش حجم نمونه، می‌تواند دقت برآوردهای آماری را افزایش دهد و همچنین اطمینان لازم را برای تعمیم نتایج تحقیق به کل جامعه آماری فراهم کند.

در مطالعه حاضر برای انجام نمونه‌گیری روش نمونه‌گیری طبقه‌ای مورد استفاده قرار گرفته است. لازم به ذکر است که جهت انجام نمونه‌گیری، شهر مورد مطالعه (شهر اردبیل) با توجه به وضعیت اقتصادی و اجتماعی مناطق مختلف آن به سه طبقه اصلی (بالا، متوسط و پائین) تقسیم شد و در مرحله بعد سه منطقه مذکور بر اساس وسعت به شکل ۱۳ منطقه

فرعی در نظر گرفته شد. مبنای این تقسیم بندی، اطلاعات خود محقق از بافت اقتصادی_اجتماعی شهر و همچنین پرس و جو از برخی افراد مطلع محلی بوده است. زمان جمع آوری اطلاعات در هر کدام از بخش‌های ۱۳ گانه، تعداد محدودی از محلات به عنوان مراکز اصلی به عنوان معیار و مبنای انتخاب نمونه در نظر گرفته شدند که توزیع پرسشنامه در آن محلات به عنوان نماینده اصلی بخش‌ها لازم می‌نمود. محلات فرعی هم به تبع قرارگیری در پیرامون محلات مرکز در هر بخش، جزء انتخاب‌ها بودند.

بعد از پالایش کلی داده‌های گردآوری شده، با استفاده از نمره استاندارد Z Score توزیع نرمال متغیرهای آشکار (گویه‌ها) مورد بررسی قرار گرفت که در گویه پنجم، گویه هفتم و گویه هشتم چند مورد از پرسشنامه‌ها نمره استانداردشان بالاتر از بازه مثبت منفی ۳ بود اما به دو دلیل این پرسشنامه‌ها (افراد مورد مطالعه تحقیق) از مجموعه داده‌ها حذف نشدند؛ اول این که وقتی این پرسشنامه‌ها مورد حذف قرار گرفتند این کار تاثیر چندانی در نتیجه کلی (درصد تبیین) و نحوه چینش گویه‌ها در مقایسه با حالتی که حذف نشده بودند، نداشت و درصد تبیین با حذف آن‌ها تغییر قابل توجهی نمی‌کرد و دوم این که یکی از گویه‌ها تعداد زیادی از کیس‌ها را از مجموعه داده‌ها حذف می‌کرد از این رو پرسشنامه‌های یاد شده حذف نشدند. پیش از جاگذاری و مدیریت داده‌های گمشده به روش رگرسیون خطی، ابتدا لازم می‌نمود ساختار حاکم بر گویه‌ها به لحاظ مطابقت با ابعاد تئوریک نظریه یورگن هابرماس مورد بررسی قرار گیرد تا اینکه نهایتاً براساس «ابعاد» بدست آمده داده‌های گمشده از طریق مسیر impute (نسبت دادن) و روش Linear Regression (رگرسیون خطی) جایگزین گردند. لذا ابتدا تحلیل عاملی اکتشافی بر روی داده‌های موجود انجام شد و داده‌های گمشده به روش Listwise مدیریت شدند تا بعد از انجام تحلیل عاملی اکتشافی و استخراج ابعاد، داده‌های گمشده به روش خطی و براساس الگوی داده‌های گمشده جایگزین شوند تا برای تحلیل عاملی تاییدی مرتبه اول و دوم آماده گردند.

۱.۴ تعاریف مفهومی و عملیاتی

در این بخش تعاریف مفهومی و عملیاتی مفاهیم «حوزه خصوصی» و «حوزه عمومی» هابرماس مبتنی بر مفهوم گفتگوی اجتماعی ارائه می‌گردد. با استفاده از ویژگی‌های ذکر شده برای حوزه خصوصی و عمومی در نظریه هابرماس گویه‌های مربوط به سنجش میزان پایبندی به گفتگوی اجتماعی بر مبنای همین دو مفهوم در ۲۲ گویه تنظیم شدند که ۷ گویه

اول مربوط به سنجش گفتگو در حوزه خصوصی و ۱۵ گویه مربوط به سنجش گفتگو در حوزه عمومی می‌باشند.

۱.۱.۴ میزان پایداری به گفت‌وگو در حوزه خصوصی

تعریف مفهومی: حوزه خصوصی جهان حیاتی، متشکل از افراد و اشخاص خصوصی است و در اجتماعات نزدیک و صمیمی همانند جمع خانواده و دوستان تبلور می‌آید (علیخواه، ۱۳۷۶، ۱۱۶). همچنین در تعریف مفهومی حوزه خصوصی هابرماس می‌توان از مفهوم «جهان حیاتی» او نیز بهره گرفت؛ جهان حیاتی (Life world) دنیایی متعالی است که در آن امکان ارتباط آزاد و تحریف نشده وجود دارد، همه افراد می‌توانند دایه‌های خود را مطرح کنند و به نقد همدیگر بپردازند (ریتزر، ۱۳۸۹) بر این اساس در تعریف عملیاتی حوزه خصوصی با اتکا به مفهوم گفتگوی اجتماعی می‌توان گفت حوزه خصوصی عرصه بیان نظرات، بیان مسائل و مشکلات، هم‌افزایی و تبادل نظر در راستای حل مسائل با افراد نزدیک خانواده و دوستان می‌باشد.

تعاریف عملیاتی بر اساس ویژگی‌های «حوزه خصوصی» (بعد اول):

- امکان طرح دایه‌ها (ریتزر، ۱۳۸۹)

- ذهنیت «مخاطب محور» و درون‌گرایی پرمحتوا و آزاد (Habermas, 1991, 28)

در میان گذاشتن مسائل و مشکلات با نزدیکان، احساس راحتی در بیان نظرات شخصی هنگام گفتگو با دوستان و نزدیکان، موثر واقع شدن نظرات شخصی بعد از طرح در فضای خانوادگی، حل مسائل و مشکلات روزمره با اتکا به خلاقیت و طرح ایده‌های متعدد، عدم بی‌تفاوتی دوستان به نظرات شخصی و احساس راحتی در بیان مسائل، تبادل آزاد دیدگاه‌ها با نزدیکان، احترام به نظر مخالف در گفتگو با نزدیکان.

۲.۱.۴ میزان پایداری به گفت‌وگو در حوزه عمومی

تعریف مفهومی:

از منظر هابرماس "حوزه عمومی" بورژوازی جایی است که در آن افراد خصوصی گرد هم می‌آیند تا فضایی عمومی برای بحث و گفت‌وگو، به ویژه درباره هنجارهای اجتماعی و تبادل اقتصادی تشکیل دهند. این فضای عمومی به عنوان یک بستر انتقادی شکل گرفت که

در آن افراد از عقل عمومی (Öffentliches Rasonnement) خود برای به چالش کشیدن مقامات استفاده کردند، در حالی که با نوع روابط قدرت قبلی که شامل مذاکرات بین طبقات و پادشاهان بود، تضاد داشت (Habermas, 1991, 27).

تعاریف عملیاتی بر اساس ویژگی‌های «حوزه عمومی» (بعد دوم)

- نظارت بر عملکرد قدرت از سوی عموم یا همان عقل عمومی یا همان اصل شفافیت (publicity) (Habermas, 1991, 28) :

آگاهی عمومی از مسیرهای بیان نظرات به نهادهای اجرایی و موثر، شرکت در جلسات نهادها برای ارائه نظرات و حل مسائل اجتماعی، تلاش دستگاه‌های سیاست‌گذار برای آگاهی از نظرات مردم.

- حوزه عمومی به عنوان فضای طرح آزاد مسائل عمومی (هابرماس، ۱۳۹۲، ۱۴۹؛ بوستانی و پولادی، ۱۳۹۶ ص ۲۴):

تمایل افراد جامعه به ارتباطات اجتماعی تفاهم‌آمیز برای حل مشکلات، علاقه‌مندی به شناخت و پرسش درباره فرهنگ‌ها و سنت‌های مختلف، آمادگی برای گفتگو با افراد ناشناس درباره مسائل روزمره و اجتماعی، سهولت برقراری بحث و اقناع بین مردم در جامعه، مشارکت داوطلبانه و بدون ترس در جلسات عمومی برای حل مسائل، بهره‌گیری از حق گفتگو برای فعلیت بخشیدن به توان فردی، اقدامات انجام‌شده برای فراگیر کردن و آموزش گفتگو در جامعه.

- افزایش میزان تاثیرات نهادهای مرتبط با گفتگوی اجتماعی از طریق مشارکت در سیاست‌گذاری‌ها (Kenworthy and Kittel, 2003, 1).

- خودمختاری عمومی (توانایی شهروندان برای شرکت در فرآیندهای تصمیم‌گیری جمعی) (Habermas, 1996, ...).

- امکان تاثیر گذاردن بر رفتار و عملکرد دولت به ویژه در عقلانی ساختن قدرت دولتی در حوزه عمومی (هابرماس، ۱۳۹۲، ۲۱۰؛ بوستانی و پولادی، ۱۳۹۶ ص ۲۳):

تأثیرگذاری نظرات شخصی در نتایج جلسات عمومی، اهمیت نظرات افراد در برنامه‌ریزی‌های منطقه‌ای و ملی، قدرت اثرگذاری نظرات فردی در اهداف کلی

ساخت و اعتباریابی پرسش‌نامه مفهوم ... (محمد باقر علیزاده اقدام و دیگران) ۴۸۷

جامعه، جایگاه شهروندان صاحب‌نظر در گفتگو با نهادها و دستگاه‌های اجرایی، حفظ کرامت و اهمیت دادن به نظرات در جلسات عمومی.

۵. یافته‌ها

بعد از استخراج ویژگی‌های اصلی دو حوزه مذکور و سنجش پذیر کردن آن‌ها بواسطه گویه‌ها، داده‌ها بر اساس آنچه در قسمت روش‌شناسی بیان شد مورد گردآوری و نهایتاً مطابق روند زیر مورد تحلیل قرار گرفتند.

تحلیل داده‌ها به روش تحلیل مولفه‌های اصلی و تحلیل عاملی تاییدی:

جداول زیر (۳ و ۲) به روش تحلیل مولفه‌های اصلی (Principal component analysis) با دو چرخش واریماکس (Varimax) (با فرض عدم همبستگی مولفه‌ها یا عامل‌ها) و آبلیمین (direct Oblimin) (با فرض همبستگی مولفه‌ها یا عامل‌ها) انجام شده است. نتایج مربوط به هر دو چرخش نسبتاً مشابه می‌باشند و تفاوت چندانی ندارند. قبل از انجام تحلیل عاملی تاییدی و با توجه به این‌که پرسشنامه برگرفته از ابعاد مطرح شده در تئوری یورگن هابرماس در بحث از حوزه عمومی و خصوصی، به صورت محقق ساخته می‌باشد، بر این اساس ابتدا روش تحلیل مولفه‌های اصلی بر روی داده‌های بدست آمده از پرسشنامه اعمال شد، تا بعد از بررسی دقیق‌تر گویه‌ها و نتایج همبستگی آن‌ها، جهت تحلیل عاملی تاییدی مرتبه اول، داده‌ها وارد محیط نرم افزار لیزرل شود.

جدول ۱. نتایج کفایت حجم نمونه و همبستگی ریشه‌ای گویه‌ها
با استفاده از چرخش واریماکس و آبلیمین

KMO and Bartlett's Test

Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy.		.890
Bartlett's Test of Sphericity	Approx. Chi-Square	3509.063
	df	231
	Sig.	.000

مطابق جدول فوق نتیجه آزمون KMO، ۰.۸۹۰ می‌باشد که چون بالای ۰.۷ است بیانگر این است که حجم نمونه ما جهت انجام تحلیل عاملی، کفایت لازم را دارد. هم چنین

آزمون همبستگی گویه‌ها (بارتلت) نیز معنی‌دار می‌باشد؛ یعنی بین گویه‌ها همبستگی لازم وجود دارد.

در وهله اول تحلیل مولفه اصلی داده‌ها مبتنی بر مقدار ویژه ۱ قرار داده با دو چرخش مذکور قرار داده شد. همانطور که در جداول زیر (۳ و ۲) مشاهده می‌شود داده‌ها عمدتاً در ذیل دو مولفه گرد آمده‌اند که می‌توان گفت گویه‌ها که مطابق دو مفهوم حوزه عمومی و خصوصی نظریه هابرماس طراحی شده بودند، تقریباً اکثرشان ذیل مولفه اصلی‌شان متمرکز شده‌اند و مولفه اول (گویه‌های حوزه عمومی گفتگو) بیشترین سهم را در تبیین مفهوم گفتگوی اجتماعی دارد.

جدول ۲. تحلیل مولفه‌های اصلی با چرخش واریماکس

جدول ۳. تحلیل مولفه‌های اصلی با چرخش آلبیمین

Pattern Matrix ^a						Rotated Component Matrix ^a					
	Component						Component				
	1	2	3	4	5		1	2	3	4	5
dialog17	.860					dialog17	.816				
dialog16	.804					dialog16	.787				
dialog22	.775					dialog22	.781				
dialog19	.741					dialog18	.732				
dialog18	.698					dialog19	.727				
dialog15	.669					dialog20	.716		.415		
dialog20	.651			-.360		dialog15	.676				
dialog11	.486		.372			dialog21	.570		.433		
dialog21	.477			-.392		dialog11	.533			.411	
dialog14	.404			-.391		dialog14	.512		.434		
dialog7		.720				dialog7		.697			
dialog8		.659				dialog6		.667			
dialog6		.629				dialog5		.631			
dialog5		.614				dialog8		.624			
dialog4		.550				dialog3		.597	.320		.306
dialog3		.539				dialog4		.586			
dialog9			.816			dialog13	.308		.792		
dialog10			.769			dialog12			.762		
dialog13				-.805		dialog9				.800	
dialog12				-.777		dialog10				.773	
dialog1					.823	dialog1					.798
dialog2					.674	dialog2					.679

Extraction Method: Principal Component Analysis.
Rotation Method: Oblimin with Kaiser Normalization.

a. Rotation converged in 9 iterations.

Extraction Method: Principal Component Analysis.
Rotation Method: Varimax with Kaiser Normalization.

a. Rotation converged in 6 iterations.

نتایج فوق بعد از بررسی مبتنی بر مقدار ویژه، اینبار بر اساس دو بعد مورد تأکید در نظریه یورگن هابرماس و با تثبیت دو مولفه در محیط spss، مورد مقایسه قرار گرفت. گویه‌های ۸ (من نسبت به فرهنگ‌ها و سنت‌های مختلف بی تفاوت نیستم و علاقه‌مندم در مورد آن‌ها بدانم و مورد پرسش قرار دهم) و ۹ (من از این که با فردی ناشناس به گفتگو و

بحث در مورد مسائل روزمره، اجتماعی یا سیاسی یا فرهنگی بپردازم، واهمه‌ای ندارم) و ۱۰ (به نظر من مردم به راحتی می‌توانند با یکدیگر به بحث و گفتگو بپردازند و همدیگر را اقناع نمایند) که در جداول فوق هم روی عامل‌های دیگری غیر از عامل مدنظر بارگذاری شده‌اند و در جداول پایین هم روی عامل اول بارگذاری نشده‌اند و همچنین به دلیل این‌که بارعاملی آن‌ها روی مولفه اصلی‌شان یعنی Component 1 کمتر از ۰.۳ می‌باشد، لذا از بین گویه‌های ذیل حذف می‌گردند.

جدول ۴. نتایج بار عاملی گویه‌ها با چرخش واریماکس و تثبیت مولفه

جدول ۵. نتایج بار عاملی گویه‌ها با چرخش آبلیمین و تثبیت مولفه

	Component	
	1	2
dialog20	.817	
dialog22	.812	
dialog17	.779	
dialog18	.779	
dialog16	.768	
dialog19	.711	
dialog15	.694	
dialog21	.676	
dialog14	.644	
dialog11	.582	
dialog13	.521	.334
dialog12	.496	.309
dialog6		.752
dialog3		.686
dialog5		.665
dialog7		.608
dialog4		.590
dialog8		.490
dialog2		.484
dialog1		.401
dialog9		.342
dialog10		

Extraction Method: Principal Component Analysis.
Rotation Method: Oblimin with Kaiser Normalization.

a. Rotation converged in 5 iterations.

	Component	
	1	2
dialog20	.797	
dialog22	.789	
dialog18	.766	
dialog17	.757	
dialog16	.753	
dialog19	.698	
dialog15	.681	
dialog21	.676	
dialog14	.644	
dialog11	.585	
dialog13	.561	.411
dialog12	.533	.383
dialog6		.726
dialog3		.682
dialog5		.635
dialog4		.605
dialog7		.576
dialog2		.505
dialog8		.484
dialog1		.409
dialog9		.356
dialog10		.316

Extraction Method: Principal Component Analysis.
Rotation Method: Varimax with Kaiser Normalization.

a. Rotation converged in 3 iterations.

با حذف سوالات ۸ و ۹ و ۱۰ که برای عامل اول طراحی شده بودند اما روی عامل دوم بارگذاری شده بودند، درصد تبیین تجمعی از ۴۲.۷۰ درصد به ۴۷.۶۵ درصد رسید و حالت زیر اتفاق افتاد. با حذف سه سوال قبلی، بار عاملی سوالات ۱۲ و ۱۳ در عامل اول (حوزه عمومی گفتگو) و ۱ و ۲ در عامل دوم (حوزه خصوصی گفتگو)، نسبت به جدول قبل

افزایش یافت اما با توجه به اینکه در هر دو جدول (قبل و بعد از حذف گویه‌های ۸ و ۹ و ۱۰) با مقداری قابل قبول روی عامل اصلی خود بارگذاری شده، و همچنین این چهار سوال از اعتبار محتوایی لازم برای سنجش حوزه عمومی گفتگو برخوردارند، این سوالات با کمی اغماض می‌تواند پذیرفته شود. درصد تجمعی در صورت حذف دو سوال ۱۲ و ۱۳ از ۴۷.۶۵ به ۴۸.۶۵ درصد و با حذف گویه‌های ۱ و ۲ از ۴۸.۶۵ به ۵۲.۳۴ درصد افزایش می‌یابد.

جدول ۶. نتایج بار عاملی گویه‌ها بعد از تثبیت مولفه و حذف گویه‌های ۸ و ۹ و ۱۰ با چرخش واریماکس
جدول ۷. نتایج بار عاملی گویه‌ها بعد از تثبیت مولفه و حذف گویه‌های ۸ و ۹ و ۱۰ با چرخش آبلیمین

Pattern Matrix ^a		
	Component	
	1	2
dialog20	.821	
dialog22	.813	
dialog18	.788	
dialog17	.780	
dialog16	.772	
dialog19	.714	
dialog15	.704	
dialog21	.689	
dialog14	.657	
dialog11	.577	
dialog13	.538	.335
dialog12	.515	.303
dialog6		.739
dialog3		.733
dialog5		.643
dialog7		.606
dialog4		.597
dialog2		.520
dialog1		.407

Extraction Method: Principal Component Analysis.
Rotation Method: Oblimin with Kaiser Normalization.

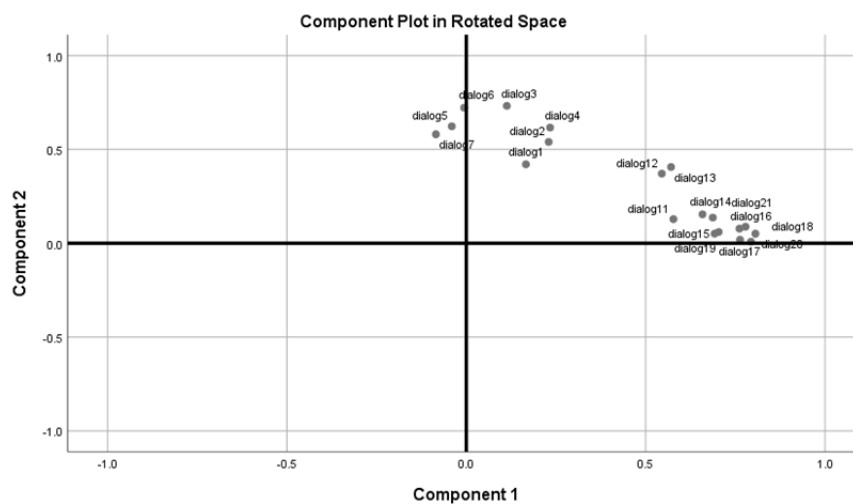
a. Rotation converged in 4 iterations.

Rotated Component Matrix ^a		
	Component	
	1	2
dialog20	.806	
dialog22	.793	
dialog18	.778	
dialog17	.763	
dialog16	.761	
dialog19	.704	
dialog15	.692	
dialog21	.687	
dialog14	.658	
dialog11	.577	
dialog13	.571	.406
dialog12	.545	.371
dialog3		.732
dialog6		.722
dialog5		.623
dialog4		.616
dialog7		.581
dialog2		.540
dialog1		.421

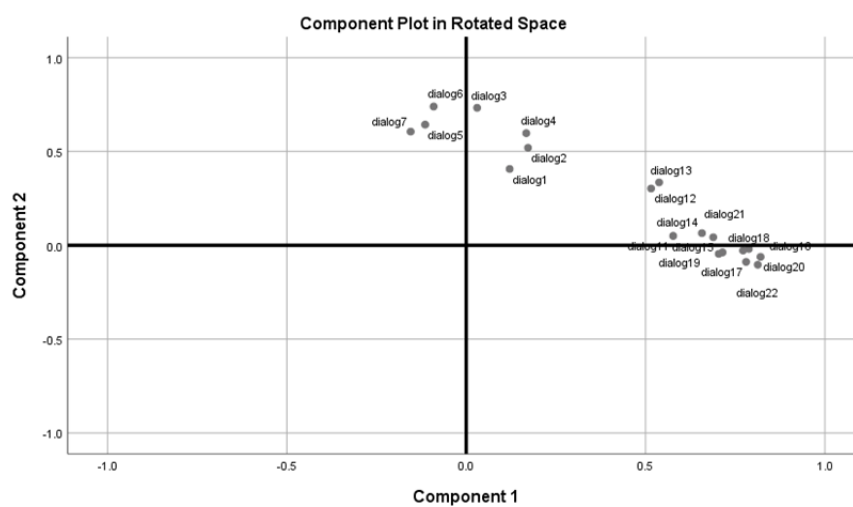
Extraction Method: Principal Component Analysis.
Rotation Method: Varimax with Kaiser Normalization.

a. Rotation converged in 3 iterations.

ساخت و اعتباریابی پرسش‌نامه مفهوم ... (محمد باقر علیزاده اقدام و دیگران) ۴۹۱

نمودار ۱. نمودار مولفه‌ها در فضای چرخش یافته (واریماکس)
بعد از حذف گویه‌های ۸ و ۹ و ۱۰

نمودار ۲. نمودار مولفه‌ها در فضای چرخش یافته (آبلیمین)
بعد از حذف گویه‌های ۸ و ۹ و ۱۰

جدول ۸. همبستگی بین دو بعد حوزه عمومی و خصوصی گفتگو
بعد از حذف گویه‌های ۸ و ۹ و ۱۰ در محیط Spss

Correlations			
		private_spher e	public_spher e
private_sphere	Pearson Correlation	1	.303**
	Sig. (2-tailed)		.000
	N	510	510
public_sphere	Pearson Correlation	.303**	1
	Sig. (2-tailed)	.000	
	N	510	510

** . Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

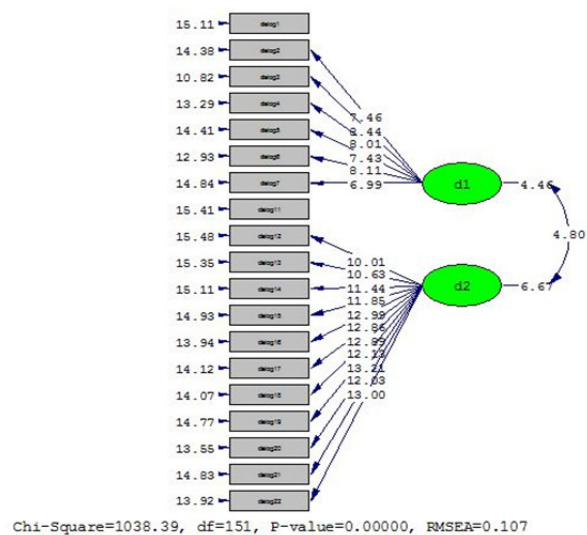
جدول ۹. بارهای عاملی گویه‌های متغیر گفتگوی اجتماعی
(بعد از حذف گویه‌های ۸ و ۹ و ۱۰) بر اساس روش PCA با چرخش آبلیمین و تثبیت مولفه

ردیف	گویه‌های گفتگوی اجتماعی	عامل دوم	عامل اول
۱	من معمولاً مسائل و مشکلات خود را با نزدیکان خود در میان می‌گذارم و از نظرات آن‌ها استفاده می‌کنم.	۰.۴۰۷	-
۲	من وقتی با دوستان و نزدیکان خود گفتگو می‌کنم، راحت‌تر نظراتم را بیان می‌کنم و طرف مقابل سعی بر پرده‌شدن در گفتگو ندارد.	۰.۵۲۰	-
۳	من در فضای خانوادگی نظراتم را به راحتی بیان می‌کنم و اکثر آن‌ها موثر واقع شده و عملی می‌شود.	۰.۷۳۳	-
۴	در فضای خانوادگی ما جهت حل مشکلات روزمره، جو آرامی برقرار است و با خلایق و طرح ایده‌های متعدد آن را حل می‌کنیم.	۰.۵۹۷	-
۵	دوستان من نسبت به نظرات من بی‌تفاوت نیستند و من به راحتی می‌توانم مسائل را با آن‌ها در میان بگذارم.	۰.۶۴۳	-
۶	وقتی با فردی از نزدیکان خود صحبت می‌کنم به راحتی می‌توانم به تبادل آزاد دیدگاه‌ها بپردازم.	۰.۷۳۹	-
۷	وقتی با فردی از نزدیکانم گفتگو می‌کنم حتی اگر با نظر او مخالف باشم به او احترام می‌گذارم.	۰.۶۰۶	-
۸	من نسبت به فرهنگ‌ها و سنت‌های مختلف بی‌تفاوت نیستم و علاقه‌مندم در مورد آن‌ها بدانم و مورد پرسش قرار دهم.	-	-
۹	من از این که با فردی ناشناس به گفتگو و بحث در مورد مسائل روزمره، اجتماعی یا سیاسی یا فرهنگی بپردازم، واکنش می‌دارم.	-	-
۱۰	به نظر من مردم به راحتی می‌توانند با یکدیگر به بحث و گفتگو بپردازند و همدیگر را اقناع نمایند.	-	-
۱۱	اکثر افراد در جامعه ما به دنبال موفقیت شخصی نیستند و با ارتباطات اجتماعی تفاهم‌آمیز و مبتنی بر گفتگو سعی بر حل مسائل و مشکلات اجتماعی دارند.	-	۰.۵۷۷

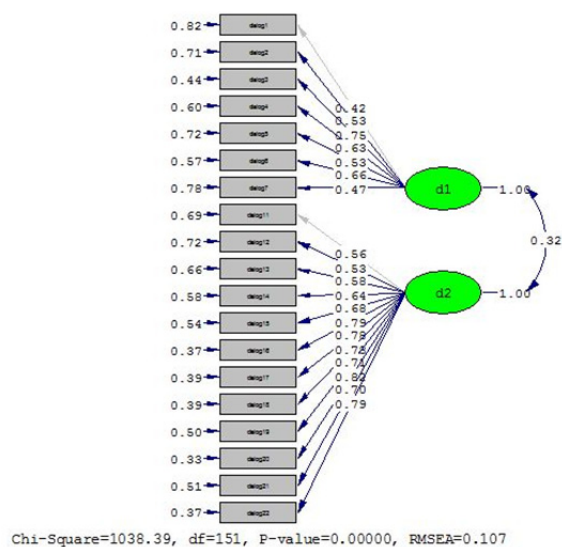
ساخت و اعتباریابی پرسش‌نامه مفهوم ... (محمد باقر علیزاده اقدم و دیگران) ۴۹۳

ردیف	گویه‌های گفتگوی اجتماعی	عامل دوم	عامل اول
۱۲	برای حل مسائل اجتماعی، در جلسات نهادها و سازمان‌های مربوط به حل آن مسئله، شرکت می‌کنم و نظراتم را ارائه می‌دهم.	۰.۳۰۳	۰.۵۱۵
۱۳	بعد از شرکت در جلسات عمومی (مربوط به حل مسائل اجتماعی، فرهنگی، سیاسی و...)، نظرات من در نتایج نهایی مربوطه به حل آن مشکل تأثیرگذار بوده است.	۰.۳۳۵	۰.۵۳۸
۱۴	هنگام شرکت در جلسات عمومی (مربوط به حل مسائل اجتماعی، فرهنگی، سیاسی و...)، کرامت همه شرکت‌کنندگان حفظ می‌شود و به نظراتشان اهمیت داده می‌شود.	-	۰.۶۵۷
۱۵	افراد در جامعه ما می‌توانند در جلسات عمومی (مربوط به حل مسائل اجتماعی، فرهنگی، سیاسی و...)، داوطلبانه و بدون هیچ ترسی مشارکت و گفتگو کنند.	-	۰.۷۰۴
۱۶	به نظرم در جامعه ما نظرات افراد، مهم محسوب می‌شود و در برنامه‌ریزی‌های کلان منطقه‌ای و ملی تأثیرگذار است.	-	۰.۷۷۲
۱۷	اکثر مردم از مسیر مناسب برای طرح نظرات خود به دستگاه‌های اجرایی و نهادهای موثر، اطلاع کامل دارند و با آن‌ها به بحث و گفتگو می‌نشینند.	-	۰.۷۸۰
۱۸	نظرات من در اهداف کلی جامعه، معمولاً از قدرت اثرگذاری لازم برخوردار است.	-	۰.۷۸۸
۱۹	دستگاه‌های سیاست‌گذار تلاش می‌کنند از کانال‌های متعددی از نظرات مردم با خبر شوند.	-	۰.۷۱۴
۲۰	احساس می‌کنم «جایگاه» من در جامعه به عنوان «شهروند صاحب نظر» در گفتگو با نهادها و دستگاه‌های اجرایی متعدد، مورد توجه است.	-	۰.۸۲۱
۲۱	من در جامعه برای فعالیت بخشیدن به «توان» خود حق بهره‌گیری از گفتگو را داشته‌ام.	-	۰.۶۸۹
۲۲	در جامعه ما برای فراگیر کردن گفتگو و آموزش آن، اقدامات قابل توجهی انجام شده است.	-	۰.۸۱۳

بعد از انجام روش PCA بر روی داده‌ها جهت بررسی دقت گویه‌ها در تبیین مفهوم گفتگوی اجتماعی و سپس مدیریت داده‌های گمشده به روش رگرسیون خطی، این‌بار تحلیل عاملی تاییدی مرتبه اول با لحاظ همبستگی بین دو مولفه در محیط نرم افزار لیزرل مورد بررسی قرار می‌گیرد. نمودارهای زیر نتیجه انجام تحلیل عاملی تاییدی در مرحله اول می‌باشد که در آن سازه d1 نماد اختصاری حوزه خصوصی و سازه d2 نماد اختصاری حوزه عمومی است.

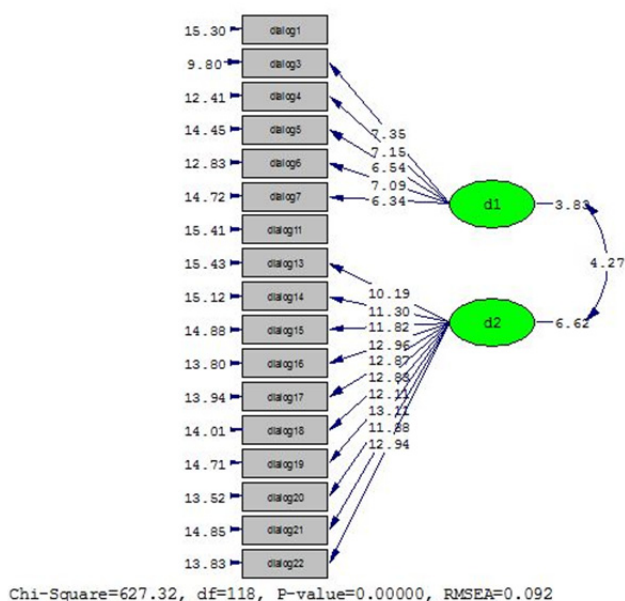

نمودار ۳. مدل اندازه‌گیری متغیر گفتگوی اجتماعی
بر اساس مقدار T-Value قبل از اصلاح مدل

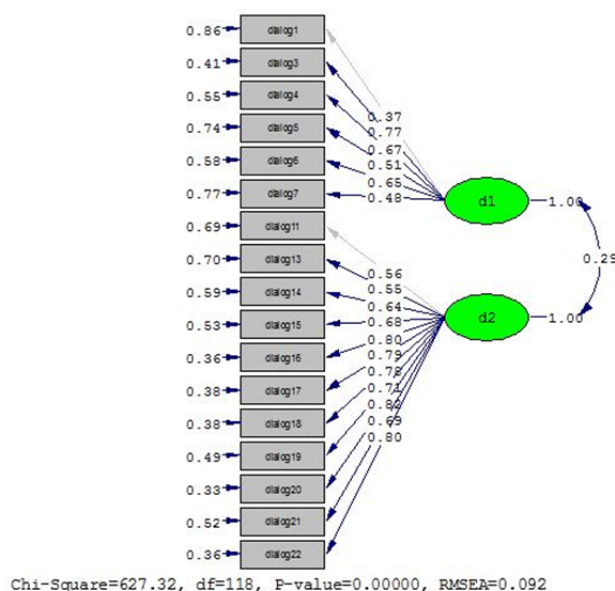
نمودار ۴. مدل اندازه‌گیری متغیر گفتگوی اجتماعی
بر اساس مقدار استاندارد (Standardized solution) قبل از اصلاح مدل

مطابق نمودار ۳ و ۴ مقدار به دست آمده RMSEA (ریشه میانگین مربعات خطاهای تخمین) تحقیق در مرحله اول ۰.۱۰۷ می باشد. با توجه به این که مقدار تایید شده و مناسب برای شاخص برازش مذکور در مدل‌های معادلات ساختاری پائین‌تر از ۰.۱ در نظر گرفته شده است، لذا با هدف اصلاح و بهبود مدل و بر اساس پیشنهاد خود نرم افزار در قسمت شاخص‌های اصلاح و تغییر مورد انتظار (Modification Indices and Expected Change) می‌توان تغییراتی در مدل اعمال کرد. بررسی قسمت شاخص‌های اصلاح در قسمت تتا_دلتا یا همان ماتریس کواریانس خطای اندازه‌گیری متغیرهای مشاهده شده X نشان می‌دهد که بین خطای متغیرهای مشاهده شده یا همان گویه‌های ۱ و ۲ (از گویه‌های حوزه خصوصی) و همچنین بین خطای متغیرهای مشاهده شده ۱۲ و ۱۳ (از گویه‌های حوزه عمومی) به ترتیب با مقدارهای ۵۲.۸۵ و ۲۱۱.۶۹ همبستگی وجود دارد که اگر مورد بازبینی قرار گیرند مقدار کی دو یا Chi-Square کاهش و نهایتاً تعدیل خواهد شد. با هدف بهبود مدل و با حفظ چهارچوب معنایی از بین گویه‌های فوق، گویه ۲ و ۱۲ از بین گویه‌ها حذف شدند و این‌بار شاخص برازش RMSEA به شکل زیر درآمد:

نمودار ۵. مدل اندازه‌گیری متغیر گفتگوی اجتماعی

بر اساس مقدار T_Value^2 بعد از اصلاح مدل (حذف گویه‌های ۱۲ و ۲)

نمودار ۶. مدل اندازه‌گیری متغیر گفتگوی اجتماعی

براساس مقدار استاندارد (Standardized solution) بعد از اصلاح مدل (حذف گویه‌های ۱۲ و ۲)

در یک بررسی کلی می‌توان گفت داده‌های گردآوری شده جهت سنجش متغیر گفتگوی اجتماعی در چندین مرحله مورد پالایش قرار گرفتند ابتدا بواسطه مدیریت داده‌های گمشده به روش listwise و بر اساس داده‌های موجود (مشاهداتی که داده گمشده نداشتند) تحلیل عاملی اکتشافی بر روی داده‌ها انجام شد و این مرحله اول پالایش بود که گویه‌های ۸ و ۹ و ۱۰ از میان گویه‌های موجود کنار گذاشته شدند. سپس داده‌های گمشده به روش رگرسیون خطی مدیریت گردید و مجموع داده‌های ۵۱۰ مشاهده جهت انجام تحلیل عاملی تاییدی و بررسی دقیقتر وارد نرم افزار لیزرل شد تا اینبار بر اساس شاخص‌های برازش مورد بررسی قرار گیرند. نتایج تحلیل عاملی تاییدی در مرحله دوم و بعد از تعدیل مدل با حذف گویه‌های ۲ و ۱۲ نتایج قابل قبولتری نشان داد که بر اساس شاخص‌های مطرح شده در جدول زیر (۹) می‌توان گفت مدل اندازه‌گیری دوم (بعد از اصلاح) در این تحقیق در سنجش متغیر گفتگوی اجتماعی، از برازش قابل قبولی برخوردار است. مقدار

ساخت و اعتباریابی پرسش‌نامه مفهوم ... (محمد باقر علیزاده اقدم و دیگران) ۴۹۷

NNFI, CFI, AGFI مقداری بین ۰ و یک است که مقادیر نزدیک به یک نشان دهنده نیکویی برازش مدل است.

جدول ۱۰. شاخص‌های برازش مدل معادلات ساختاری در سنجش متغیر گفتگوی اجتماعی

شاخص‌های برازش	قبل از اصلاح مدل	بعد از اصلاح مدل
Non-Normed Fit Index (NNFI) (شده شاخص برازش غیرنرمال)	۰.۹۱	۰.۹۴
Comparative Fit Index (CFI) (شاخص برازش تطبیقی)	۰.۹۲	۰.۹۵
Standardized RMR (مانده استاندارد شده ریشه میانگین مربعات باقی)	۰.۰۸۱	۰.۰۶۸
Adjusted Goodness of Fit Index (AGFI) (شده نیکویی برازش شاخص تعدیل)	۰.۷۸	۰.۸۴
Chi-Square	۱۰۳۸.۳۹	۶۲۷.۳۲
Root Mean Square Error of Approximation (RMSEA)	۰.۱۰۷	۰.۰۹۲

لذا مجموعاً ۱۷ گویه به این ترتیب که گویه‌های ۱ تا ۷ در سنجش بعد خصوصی (به جز گویه ۲) و گویه‌های ۱۱ تا ۲۲ در سنجش بعد عمومی (به جز گویه ۱۲) در مدل اندازه‌گیری باقی ماندند. تمامی گویه‌ها مطابق مدل اندازه‌گیری دوم با توجه به این که مقدار T_value آن‌ها بیشتر از ۱.۹۶ می باشد، می توان گفت نقش معناداری در سنجش فضای مفهومی سازه‌های خود دارند. رابطه و همبستگی بین دو مولفه نیز با مقدار استاندارد ۰.۲۹ با شدت متوسطی معنی‌دار می‌باشد؛ به عبارتی دیگر در این تحقیق، دو حوزه خصوصی و عمومی گفتگو با شدت متوسط و در جهت مثبتی بر یکدیگر تاثیر می‌گذارد.

بعد از بررسی اعتبار سنجه‌های متغیر گفتگوی اجتماعی، بر اساس نتایج تحقیق در بررسی شاخص‌های حوزه‌های خصوصی و عمومی، می‌توان گفت، جهان حیاتی (به عنوان ایده آل هابرماس در بررسی ارتباط آزاد و تحریف نشده) در بعد حوزه خصوصی با میانگین ۳.۹ در مقایسه با حوزه عمومی با میانگین ۲.۶ از شاخص بالاتری برخوردار است؛ به عبارتی شاخص کیفیت و توان ارتباطی افراد در حوزه خصوصی نسبت به حوزه عمومی در سطح مناسبتری قرار دارد. بر اساس پیشینه نظری تحقیق با توجه به اینکه این دو حوزه بر اساس «اسلوب دیالکتیک تقابل چشم‌انداز» از هم تاثیر می‌پذیرند، لذا پابندی به گفتگو و ایجاد بستر برای مشارکت فعال و تاثیرگذار افراد در هر دو حوزه به عنوان امری مهم جلوه می‌کند که در این میان و بر اساس نتایج تحقیق پیش رو به نظر می‌رسد توجه به حوزه عمومی باید در اولویت قرار داده شود. نتایج تحقیقات داخلی هم موید این ادعاست که

تقویت حوزه عمومی توجه بیشتری می‌طلبد چرا که «بررسی یافته‌ها نشان می‌دهد در هریک از عناوین مربوط به عضویت در انجمن‌ها و تشکل‌های فرهنگی، سیاسی، هنری و... بالای ۷۲٪ اعلام کرده‌اند که هیچ عضویتی در آن‌ها ندارند» (پیمایش ملی ارزش‌ها و نگرش‌های ایرانیان، ۱۳۹۴، صفحه ۶۳۵) لذا بر اساس نظریه گورویچ می‌توان گفت اسلوب حاکم بر حوزه عمومی به سمت اسلوب قطبیدگی دیالکتیکی و مبتنی بر یک ارتباط متناقض حرکت می‌کند که حاکی از وجود شکافی قابل تأمل، بین دو عنصر حاکمیت و مردم است که این مسئله می‌تواند «اسلوب دیالکتیک تقابل چشم اندازها» به عنوان اسلوب حاکم بین دو حوزه خصوصی و عمومی را تحت تاثیر قرار دهد، به این دلیل که الگوی اقتدار و منش دموکراتیک حاکم در هر یک از حوزه‌های مذکور بر هم اثر می‌گذارند و درهم تنیدگی خاصی دارند. در این حالت است که

رابطه‌ای متناقض یا نفی‌کننده میان عناصر هر واقعیت دیالکتیکی رخ می‌دهد: مانند زن و مردی که با گسستن پیوند پیوسته‌شان به واقعیتی به نام طلاق می‌رسند، یا گسستن پیوند ملت و دولت در شکل انقلاب یا جنبشی عام و یا نمایشی یا گسستن پیوند کارگر و کارفرما در شکل اعتصاب، خیزش و یا شورش. هرگاه در اسلوب قطبی، در کنشگری آدمی خللی رخ دهد، بنابر داده‌های تاریخی و تجربی دو اسلوب فرعی به احتمال پدید می‌آیند: ۱- اسلوب دیالکتیکی جبرانی و ۲- اسلوب دیالکتیکی مفلوج. اسلوب دیالکتیکی جبرانی هنگامی رخ می‌دهد که کنشگران موضوع تقابل خود را که بایستی با آن به مبارزه برخیزند را یا نمی‌شناسند و یا از ترس رو در رویی، با شیوه‌های غیر مستقیم با آن مخالفت یا مبارزه می‌کنند. مایکل مکوبی در تست تجربی دستگاه نظری فرم در میان خانواده‌های روستاهای شمال مکزیک که نه سال طول کشید، به این نتیجه رسید که به دلیل شدت هنجارهای پدرسالارانه، مادران جرأت و فرصتی برای مبارزه با پدران ندارند به همین دلیل با نفوذ در کودکان خود، آنها را بر علیه پدر و به نفع خود به مثابه یک تیم مبارزاتی پنهانی، تربیت می‌کنند. در اسلوب دیالکتیکی مفلوج، کنشگران به هر دلیلی اعم از ترس یا هراس پایگاهی یا هراس طبقاتی، یا پذیرش اسطوره‌ای یا عاداتی ظلم و سلطه، در برابر مخاطب سلطه‌گر، سازگار و مطیع به زندگی عادی خویش ادامه می‌دهند مانند طلاق عاطفی همسران اما بدون جبران در برقراری ارتباطات فرازناشویی (تنهایی، ۱۳۹۹، فصل یکم).

۶. نتیجه‌گیری

در این پژوهش، پس از طراحی و سنجش گویه‌های متغیر «گفت‌وگوی اجتماعی» مبتنی بر نظریه حوزه عمومی و خصوصی یورگن هابرماس، فرآیند پالایش داده‌ها در چندین مرحله انجام شد. در گام نخست، تحلیل مولفه‌های اصلی با چرخش‌های مختلف برای بررسی ساختار مفهومی گویه‌ها به کار گرفته شد و گویه‌های ناسازگار (۸، ۹ و ۱۰) حذف گردیدند. سپس با استفاده از روش رگرسیون خطی، داده‌های گم‌شده مدیریت شد و تحلیل عاملی تأییدی انجام گرفت. بر اساس شاخص‌های برازش، حذف دو گویه دیگر (۲ و ۱۲) منجر به بهبود قابل توجه مدل شد. مدل نهایی شامل ۱۷ گویه در دو بعد حوزه خصوصی (۶ گویه) و حوزه عمومی (۱۱ گویه) بوده که از برازش مناسبی برخوردار است. همچنین، همبستگی مثبت و معناداری با شدت متوسط میان این دو بعد مشاهده شد. در نهایت، مقایسه میانگین‌ها نشان داد که گفت‌وگوی اجتماعی در حوزه خصوصی از وضعیت مطلوب‌تری نسبت به حوزه عمومی برخوردار است.

پی‌نوشت‌ها

۱. از زمان گزارش Brundtland از سال ۱۹۹۸ (Brundtland, p20)، تا زمان پذیرش SDGs در سال ۲۰۱۵، معنای واضح و تغییرناپذیر توسعه پایدار مبهم باقی مانده است (Kates, Parris, & Leiserowitz, 2005; Hermans & partners, 2016, 6).
۲. معنی داری این آماره زمانی است که بالاتر از مقدار ۱.۹۶ باشد.

کتاب‌نامه

- بوستانی مهدی، پولادی کمال (۱۳۹۶)، بررسی عناصر تشکیل دهنده حوزه عمومی در اندیشه هابرماس، فصلنامه تخصصی علوم سیاسی، سال سیزدهم، شماره سی و هشتم، صص ۴۲-۲۱
- پیمایش ارزش‌ها و نگرش‌های ایرانیان (موج سوم)، ۱۳۹۴، دفتر طرح‌های ملی با همکاری مرکز ملی رصد اجتماعی وزارت کشور
- تنهایی، حسین ابوالحسن، (۱۳۹۹)، دستگاه تفسیرگرایی پرگمیتیستی (جامعه درون‌ساخت/برون‌ساخت)، تهران؛ اندیشه احسان
- تنهایی، حسین ابوالحسن، (۱۴۰۱)، دستگاه نظری گورویچ (پدیدارشناسی دیالکتیکی تفسیری) تهران؛ اندیشه احسان
- داوری اردکانی، رضا (۱۳۵۷)، وضع کنونی تفکر در ایران، تهران: انتشارات سروش

- ریتزر، جورج (۱۳۸۹)، نظریه جامعه‌شناسی در دوران معاصر، ترجمه: محسن ثلاثی، تهران: انتشارات علمی
- زیباکلام صادق، مقتدائی مرتضی (۱۳۹۳)، احزاب سیاسی و نقش آن در توسعه سیاسی ایران: مطالعه موردی انتخابات، فصلنامه تخصصی علوم سیاسی سال دهم، شماره بیست و نهم، صص ۷-۲۸
- سایت مرکز آمار ایران، درگاه ملی آمار، ازدواج و طلاق ثبت شده در کشور ۱۴۰۱/۱۱/۱۸
- علیخواه، فردین (۱۳۷۶)، کنش ارتباطی و زبان در اندیشه هابرماس، مجله راهبرد، فصلنامه مرکز مطالعات استراتژیک، شماره ۱۳.
- نش، کیت ۱۳۹۵، جامعه‌شناسی سیاسی معاصر، ترجمه محمد تقی دلفروز، تهران: نشر کویر
- هابرماس، یورگن (۱۳۹۲)، دگرگونی ساختاری حوزه عمومی، ترجمه جمال محمدی، تهران: نشر افکار

- Balandier, Georges, (1974), Gurvitch , Translated by M.A. Thompson and K.A. Thompson, New York: Harper and Row.
- Brandel Noa, B.Schwarz Baruch, Cedar Talli, J. Baker Michael, M. Bietti Lucas, Pallarès Gwen & D tienne Françoise (2024), Dialogue on ethics and ethics of dialogue: an exploratory study, European Journal of Psychology of Education. <https://doi.org/10.1007/s10212-024-00856-z>
- Carter, N. (2007). The Politics of the Environment (2nd ed.). Cambridge: Cambridge University Press.
- Compston, Hugh. 1994. "Union Participation in Economic Policy-Making in Austria, Switzerland, The Netherlands, Belgium and Ireland, 1970-1992" in West European Politics, vol. 17, pp. 123-145.
- Compston, Hugh. 1995a. "Union Participation in Economic Policy-Making in France, Italy, Germany, and Britain, 1970-1993" in West European Politics , vol. 18, pp. 314-339.
- Compston, Hugh. 1995b. "Union Participation in Economic Policy-Making in Scandinavia, 1970-1993" in West European Politics, vol. 18, pp. 98-115.
- Engle, R. A., & Conant, F. R. (2002). Guiding principles for fostering productive disciplinary engagement: Explaining an emergent argument in a community of learners classroom. *Cognition and Instruction*, 20(4), 399–483. https://doi.org/10.1207/S1532690XCI2004_1
- F. C. von Savigny, System des heutigen römischen Rechts, vol. 1 (Berlin, 1840), sec. 53. [For an English translation, see Savigny, System of the Modern Roman Law, vol. 1, trans. W. Holloway (Madras, 1867). Trans.].
- Habermas Jurgen (1991) , The Structural Transformation of the Public Sphere, An Inquiry into a Category of Bourgeois Society, translated by Thomas Burger,with the assistance of Frederick Lawrence,The MIT Press, Cambridge, Massachusetts
- Habermas, Jürgen. *Between Facts and Norms: Contributions to a Discourse Theory of Law and Democracy*. Translated by William Rehg, MIT Press, 1996.

ساخت و اعتباریابی پرسش‌نامه مفهوم ... (محمد باقر علیزاده اقدم و دیگران) ۵۰۱

- Hermans, M., Huyse, H., & Van Ongevalle, J. (2016). *Social dialogue as a driver and governance instrument for sustainable development*. ILO-ITUC Discussion Note, KU Leuven, HIVA Research Institute for Work and Society.
- Jordan, A. (2008). The Governance of Sustainable Development: Taking Stock and Looking Forwards. *Environment and Planning C: Government and Policy*, 26(1), 17–33. <http://doi.org/10.1068/cav6>
- Kates, R. W., Parris, T. M., & Leiserowitz, A. A. (2005). What Is Sustainable Development? *Environment*, 47(3), 8–21.
- Kenworthy Lane and Kittel Bernhard, 2003, Indicators of Social Dialogue: Concepts and Measurements, Policy Integration Department, Statistical Development and Analysis Group, International Labour Office, Geneva
- Tálos, Emmerich and Bernhard Kittel. 2001. *Gesetzgebung in Österreich. Netzwerke, Akteure und Interaktionen in politischen Entscheidungsprozessen* (Wien: Wiener Universitätsverlag).
- Thiele J, Wiehe J, von Haaren C (2024) Participation 3.0 in the implementation of the energy transition—Components and effectiveness of an interactive dialogue tool (Vision:En 2040). *PLoS ONE* 19(3): e0299270. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0299270>
- Traxler, Franz, Sabine Blaschke, and Bernhard Kittel. 2001. *National Labour Relations in Internationalized Markets* (Oxford: Oxford University Press).
- Turner, J. H. (2013). *Contemporary sociological theory*. University of California, Riverside.